# BOEKBEOORDEELINGEN.

*Aan den Schrijver der beoordeeling van de Hollandsche uitgave van* GANOT, *voorkomende in de* N. Bijdr. *van de maand Februarij j. l.*

*Wel Edele Heer!*

Het is mij eene behoefte, om u mijn hartelijken dank toe te brengen, voor de zeer bezadigde of liever voor de zachte wijze, waarop gij mijne omwerking of uitbreiding van GANOT's *Traité de Physique* hebt willen beoordeelen, en voor de menigvuldige gegronde aanmerkingen mij daarbij geschonken. Worden beoordeelingen op zulk eene wijze uitgesproken, dan hebben zij zeker zeer heilzame gevolgen.

Niemand is zeker meer dan ik overtuigd, dat noch GANOT's *Traité*, noch de Hollandsche uitgave er van *een meesterstuk* mag heeten. Tegen de brommende, kwakzalverachtige aankondiging van den uitgever in de nieuwsbladen, heb ik tot driemalen toe te vergeefs mijne stem verheven. De uitgever beweerde het regt te hebben, om *zijne waar* aan te kondigen op zulk eene wijze als hem goeddacht. Zoo ik deze dwaasheid had voorzien, ik zou stellig hebben geweigerd om mij met de correctie der vertaling, die ongemeen slecht was, te belasten. Het zou mij zeer aangenaam zijn, zoo gij u de moeite wildet

geven, om deze verklaring in de *Bijdragen* te doen opnemen.

Ten opzigte van een paar uwer aanmerkingen wenschte ik bescheidenlijk een enkel woord tot u te rigten.

Gij begrijpt niet, waarom ik de 1ste wet in § 339 heb weggelaten. Dit geschiedde naar aanleiding van eene zeer juiste opmerking van den Heer VAN REES. Hij zegt: „de eerste wet is niet juist, en heeft zelfs geen bepaalden zin, want men kan vragen, moet de temperatuur afgerekend worden van 0° C of van 0° F of van eenig ander nulpunt? De proef is ook valsch. Zij veronderstelt, dat de bol, waarop de warmtestralen niet vallen, op 0° gehouden wordt. Heeft daarentegen, zoo als gewoonlijk, die bol de temperatuur der omgeving, en is deze 20°, zoo zal de differentiaal-thermometer *eene verwarming* aanwijzen, indien de kubus 30°, maar eene daaraan gelijke verkoeling indien hij 10° warm is." Bovendien kwam diezelfde wet onder een beteren vorm in § 341 voor.

Wat verder uwe aanmerking betreft over de contact- en chemische theorie, het is waar, ik ben mij zelven niet gelijk gebleven, en alleen het menigvuldige werk aan eene geheele omwerking verbonden heeft mij daarvan terug gehouden.

Intusschen moet ik eerlijk belijden, dat het mij onmogelijk is, om den galvanischen stroom alleen uit contact of chemische werking te verklaren. De grondproef van VOLTA gelukt immers ook, wanneer men de zink- en koperplaten met isolerende handvatten voorziet, en zoo in aanraking brengt. Zij gelukt zelfs met stoffen, die door de zuurstof of waterdamp der lucht niet aangetast worden, b. v. met goud en bruinsteen; goud en platina. Het is waar, de galvanische stroom is steeds door che-

mische werking vergezeld; maar moet nu die chemische werking voorafgaan om hem te doen ontstaan? Immers niet altijd. Bij sommige inrigtingen vangt de chemische werking gelijktijdig met den stroom aan, zoodra men de keten sluit, zoo als bij de gasbatterij van GROVE, die ik ook in de Hollandsche uitgave heb opgenomen. Zuurstof en waterstof werken toch niet chemisch op platina noch water in?

Dit een en ander verontschuldigt dat hinken op twee gedachten niet. Gij hebt wél gezien, ik hel veel meer naar de chemische theorie over, maar zoo ik deze als de ware had vermeld, hoe dan met verschijnselen te handelen, die met haar in weêrspraak zijn? Ik zou deze als uitzonderingen hebben kunnen aangeven; zou echter die wijze van handelen betere houding gegeven hebben, duidelijker geweest zijn? — Nog eens zij het herhaald, ik heb door die verontschuldiging uwe bedenking niet krachteloos gemaakt; zij blijft gegrond.

Ten aanzien van de uitbreiding, die ik aan sommige onderwerpen zou hebben kunnen geven, merk ik alleen op, dat het zeer moeijelijk is, om de grenzen aan te geven, waartusschen zulk een beknopt leerboek als GANOT zich bewegen mag.

Ontvang de verzekering mijner hoogachting, terwijl ik de eer heb te zijn,

*Uw Dienstw. Dienaar*

P. VAN DER BURG.

*Nijmegen*, den 7 Maart 1860.

*Wat men van de aarde weet en hoe men tot de kennis daarvan is gekomen;* door Dr. H. BERGHAUS, Hoogleeraar te *Potsdam*. Door den Schrijver voor *Nederland* nader bewerkt en vermeerderd, en uit het Hoogduitsch vertaald door P. VAN OS. Te *Sneek*, bij VAN DRUTEN EN BLEEKER. 1860. kl. 8°. Vierde deel, van blz. 257 tot blz. 559.

Het is met ingenomenheid, dat wij het vierde deel van den belangrijken arbeid van Prof. BERGHAUS ter hand nemen, ofschoon dan ook, welligt tot bevreemding van menig lezer, daaruit blijken zal, hoe zelfs in het middengedeelte van het beschaafde *Europa* nog verscheidene natiën gevonden worden, van welke de wonderen der schepping nog onbekend, nog onbezocht zijn gebleven. Denken wij daarbij aan die oorden in *Afrika's* gloeijende woestijnstreken, en in *Azia's* hooge bergvlakten, waar evenmin de verzengende hitte als de verstijvende koude den Europeschen reiziger terughoudt van zijne rustelooze onderzoekingen en afmattende nasporingen — dan .....; doch wij willen hier onze gedachten met geene zigtbare teekenen omkleeden!

In dit vierde deel treffen wij aan, als verdere gedeelten van het Derde Boek:

Vierde Hoofdstuk. De Landschappen van het Duitsche middelgebergte, hunne natuurlijke gesteldheid en de levenswijze hunner bewoners. Het betreft hier: I. Het Plateau van *Duitschland*; II. De Duitsche afhelling der Karpathen; III. Het Hercynische Bergsysteem; IV. Het gebied der Nederrijnsche voorterrassen; V. Het Rijnbekken tusschen *Basel* en *Mentz*.

Vijfde Hoofdstuk. Het Noord-Duitsche vlakke land naar zijne natuurlijke betrekkingen en het leven zijner bewoners, in korte omtrekken.

Zesde Hoofdstuk. *Oostenrijk*, buiten den Duitschen Statenbond, of de aan Duitsche heerschappij onderworpene Slaven-, Romanen- en Magyaren-landen, naar hunne natuurlijke gesteldheid en hunne ethnographische betrekkingen.

Dit laatste Hoofdstuk is natuurlijk met uitvoerigheid behandeld en beslaat 150 bladzijden van dit digt gedrukte boekdeel, en toch zijn *Dalmatië*, *Galicië* en de *Bukowina* met betrekkelijke beknoptheid behandeld. Men bedenke echter, dat de vorstelijke Donaustroom, die nu eens prachtig en trotsch zijne wateren daarhenen wentelt, dan, wild en woest bruisende, eilanden vormt, en over zijne oppervlakte voortsleept, of wel, door gebergten en rotsen in eene enge bedding geperst, den schipper met angst vervult, met zijne nevenrivieren een belanrijk en belangwekkend deel uitmaakt, voor een gedeelte ten gevolge van eigen aanschouwing door Professor BERGHAUS wordt voorgesteld.

Onder de schoonste gedeelten van de Oostenrijksche Staten behoort ontegenzeggelijk het Weener bekken (blz. 309), ten zuiden van den Donau gelegen. Wij lezen daarvan (blz. 310): „Het Weener bekken is buitengewoon sterk bebouwd. Er bestaat geen stuk gronds, dat niet gebruikt wordt tot het telen van graan, hooi, keukengewas en handelsartikelen. Voornamelijk op den regteroever van den Donau schaart zich dorp aan dorp, ieder omgeven van bevallige moestuinen en beschaduwd door vruchtboomen, tegen welker groen loof de gewitte woningen scherp afsteken. En deze woningen zijn geene armoedige

hutten, maar deftige steenen huizen, die overal de behagelijkheid en de welvaart van den landman verkondigen. Deze is een vlijtig en ijverig landbouwer, die bij den tijd niet achterblijft, maar met de verbeteringen, welke de wetenschap aan zijn beroep verschaft, gelijken tred houdt" enz. „Digt opeen gedrongen staan aan de westzijde der keizerstad de dorpen aan den voet van het gebergte en in zijne dalopeningen, een krans vormende van den Donauoever bij *Nussdorf* tot aan *Hietzing* en de tuinen van het keizerlijke lustslot *Schönbrunn*, en al deze dorpen zijn met ontelbare landhuizen versierd, waar de Weeners gedurende het warme jaargetijde, om koele lucht te bekomen, en buiten het stof der keizerstad vrij te kunnen adem halen, zich bij scharen heen begeven, de rijke zoowel als de minder bemiddelde, de dagdief zoowel als de vlijtige, die hier den avond en den morgen in den kring van zijn gezin doorbrengt, terwijl hij in de voor- en namiddaguren zijn dagwerk in de stad verrigt, waarmede al deze buitenverblijven, door uur op uur rijdende wagens, bestendig gemeenschap hebben." Men leze aldaar verder, hoe de Weeners gedurende den zomer, na den gedanen arbeid, uit den stedelijken dampkring naar buiten snellen, daarin veel gelijkende op den Londenschen handelaar en kantoorbediende. *Weenen* en *Londen* zijn elkander echter ongelijk ten aanzien der lusttuinen van den hoogen adel. „Over het geheel," vernemen wij (blz. 312), „is *Weenen* rijk aan lusttuinen, zoo als de keizerlijke hoftuinen aan den Burg en in den Prater, de volkstuin, de tuinen van twee Aartshertogen, die der Vorsten Liechtenstein, Schwartsenberg, Dietrichstein, Metternich, en buiten de tuin van Lachsenburg." Doch wij verwijzen naar het boekdeel zelf.

Noch iets evenwel (blz. 314): „Spreken wij nu nog van den tuinbouw buiten de keizerstad, zoo moeten wij aanmerken, dat deze zich voornamelijk aan het noordelijkste einde der bergketen van het Weener woud gevestigd heeft, waar hij, naar de behoeften der residentie berekend, schier uitsluitend de nijverheid der grondeigenaars bezig houdt. Hier maken de bewoners der zijdalen uit de aardbeijen, de aalbessen, kruisbessen en frambozen, welke aan de Weener banketbakkers en gaarkoks afgezet worden, men kan zeggen, verbazende sommen; en deze vruchten maken, in vele huisgezinnen, de voornaamste opbrengst hunner werkzaamheid uit. Van de ooftsoorten zijn het voornamelijk kersen, morellen, abrikozen, perziken en tafeldruiven, waarmede zeer goede zaken in *Weenen* gedaan worden, wijl daar de oofttoevoer uit verafgelegene streken wegvalt." — Het is bekend, dat *Londen* in al die opzigten een voornamen toevoer erlangt van buiten 's lands met de veelvuldige stoombooten, en van binnen 's lands langs de spoorwegen.

Over de beetwortelteelt in de Oostenrijksche Monarchie verneemt men belangrijke bijzonderheden, blz. 322 enz. Er wordt aan herinnerd, hoe GÖTTLING te *Jena* reeds in de 18e eeuw de ontdekking heeft gemaakt, dat uit den knolvormigen mangelwortel (beta vulgaris) gekristalliseerde suiker kon vervaardigd worden; hoe NAPOLEON I den verbouw met kracht aanmoedigde, zoodat in 1810 *Frankrijk* twee millioen pond beetsuiker leverde. Door den algemeenen vrede van *Europa* geraakte die suikerbereiding aanvankelijk in verval, om later meer algemeen en, naar allen schijn, blijvend tot de productie van *Europa* te behooren. In 1855—56 telde *Frankrijk* 283 fabrieken en de Oostenrijksche Staten 99. Men

leest deswege (blz. 324): „De invloed dezer nieuwe industrie op de bevordering der volkswelvaart is, gelijk overal, waar zij zich gevestigd heeft, zoo ook in de Oostenrijksche Monarchie, en vooral in *Boheme* (daar zijn 57 fabrieken, welke drie à vier millioen tol-centenaars beetwortelen verbruiken), niet te miskennen. Deze invloed strekt zich niet enkel uit tot eene grootere aanwending van arbeidskrachten, inzonderheid in een jaargetijde, wanneer anders weinig te verdienen is, maar ook op het mijnwerk ter uitgraving van steen- en bruinkolen, die een veel belangrijker verbruik vinden dan te voren" enz.

Zeer wetenswaardige zaken worden hier en daar medegedeeld over het klimaat van *Duitschland*. In weerwil van de uitgestrektheid van dat land, in weerwil van de bergketenen, wouden en dalbekkens, is het verschil minder groot, dan men zoude vermoeden.

In het vijfde Hoofdstuk wordt van *Pruissen* gesproken, en, zoo als zich wel begrijpen laat, met veel voorliefde en zaakkennis. Dewijl echter de Oostenrijksche Staten ons, Nederlanders, en zoo velen, minder bekend zijn, zullen wij meer bepaaldelijk bij het zesde Hoofdstuk stilstaan.

Op blz. 405 vinden wij de verdeeling der 20 kroonlanden („er is maar één *Oostenrijk*, dat verdeeld is in provinciën," lezen wij) met den vlakteinhoud, de bevolking op het einde van 1854, en de bevolking per vierkante geogr. mijl voor ieder dier kroonlanden, of, zoo als B. ze ook noemt, provinciën. Van het Gouvernement Milaan, dat, met eene totaalbevolking van ruim drie millioen, 7674 inwoners per vierkante mijl telde, zwijgen wij. Het Gouvernement *Venetië*, met 2½ millioen, had 5748 inwoners per vierkante mijl. Daarop volgt,

als meest aanzienlijke bevolking, het Hertogdom *Silezië* met 479,321 inwoners en per vierkante mijl 5243. Het Koningrijk *Boheme* had 5086 inwoners per vierkante mijl en in het geheel 4,800,818. — *Moravië* met ongeveer twee millioen zielen, 4907 per vierkante mijl, en *Neder-Oostenrijk* (Aartshertogdom *Oostenrijk* beneden de Enns) met 1,714,608 inwoners, per vierkante mijl 4763. Hetgeen grootelijks in het oog springt is, dat *Hongarije* met 8,744,481 inwoners niet meer per vierkante mijl telt dan 2680. Dat Rijk is in vijf Gouvernementen verdeeld, doch men bedroeft zich, dat een land in het midden van *Europa* — met eene betrekkelijk oude beschaving — bij de andere voorname kroonlanden van *Oostenrijk* zoo zeer in ontwikkeling ten achteren staat. Is dit welligt ten gevolge der vasthoudendheid aan oude privilegiën en voorregten? Dit althans is buiten twijfel, dat het Koningrijk *Hongarije* voor eene verbazende ontwikkeling vatbaar is.

De geheele bevolking der Oostenrijksche Staten wordt door B. opgegeven te hebben bedragen op het einde van 1854, 39,411,309 inwoners, waarvan 13,382,189 tot den Duitschen Bond behoorden.

De beschrijving van *Hongarije* vangt aan op blz. 415 met deze woorden: „Gelijk *Hongarije*, ten opzigte zijner ligging en grootte, tot de middelbare landen van *Europa* behoort, behoort het daartoe ook in betrekking op de voordeelen, waarmede de natuur het rijkelijk genoeg toegerust heeft. Rijk aan menigvuldige vormen van den bodem, rijk aan bevochtiging, rijk eindelijk aan een overvloed van kostbare gewassen, die het plantentapijt sieren, prijkt dat land in alle bekoorlijkheden, waarmede een door de natuur begunstigd land prijken kan."

Bij de gedaante van den bodem komen natuurlijk de gebergten — de Karpathen en de Alpen — in aanmerking, maar ook de dalen, welke overschoon zijn, en waaraan *Hongarije* „zoo overrijk is." Op blz. 445 en volg. worden onderscheidene groote en romantische dalen opgenoemd. — Holen, grotten en rotsspleten komen na de dalen ter sprake. „*Hongarije*," lezen wij blz. 451, „is ook in dit opzigt voor den vriend der natuur hoogst belangwekkend." — „Er is geen twijfel aan, of het aantal van bekende en bezochte holen zou, bij zorgvuldige navorsching, verdubbeld kunnen worden. Wij geven hier," voegt Prof. BERGHAUS er bij, „wat ons bekend is, ons slechts met eene bloote optelling vergenoegende, terwijl wij ons de nadere beschrijving voorbehouden."

Onder die holen worden opgenoemd de zwavelholen in *Zevenbergen*, de holen in het Liptauer-Comitaat, het hol Baradla bij *Agtelek*, „onbetwistbaar het schoonste, grootste en merkwaardigste der tot hiertoe bekende holen van *Hongarije*, gelijk het ook het meest beroemde en bezochte is." Het IJshol en het Windhol, in het Tornaer-Comitaat, het Herculeshol en anderen, in de nabijheid der baden van *Mehadia*, en de zwartholen van den *Büdösch* — behooren onder de merkwaardigste.

Eene plaag van *Hongarije* is het *drijfzand*, en er zijn „groote landstreken," daardoor geheel aan den akkerbouw onttrokken, welke „ware woestijnen zijn." — „De streek tusschen *Komorn* en *Raab* is met den onwelkomen gast bedekt." — „In de groote vlakte is het in ijzingwekkende hoeveelheid aanwezig." Traagheid is hieromtrent echter als de voornaamste oorzaak te beschouwen; want (blz. 455) „Duitsche kolonisten heb-

ben met der daad getoond, hoe gemakkelijk deze zandwoestijnen in bloeijende landouwen en groenende bosschen herschapen kunnen worden."

Over den Donaustroom en zijne nevenrivieren zouden wij gaarne uitweiden, en niet enkel naar hetgeen door B. deswege wordt medegedeeld; doch zulks zou alhier te onpas wezen. Eene beschrijving, door een dichterlijk vernuft, met echt gevoel voor natuurschoon begaafd, zou den lezer met verrukkelijke natuurtaferecelen en grootsche ontzagwekkende rotsgevaarten en snelstroomen bekend maken. (Zie in het onderhavige deel van blz. 456—485).

Is *Hongarije* in andere opzigten belangrijk, het is dit evenzeer met het oog op meren en moerassen. Men denke aan het Neusiedler meer, de Hánság en het Koningsmeer, het Plattenmeer — met de door lekkerbekken zoo gezochte *tandsnoek*, welke men meent dat nergens elders gevonden wordt; het Valenzermeer, door zijne ondiepte ongezond, het Palitscher zoutmeer, allerkostbaarst voor den veestapel der omstreken. Men vindt er bovendien veel zwanen, ganzen en andere watervogels. Nog behooren alhier genoemd te worden de Natronmeren in de Debreziner vlakte. Zij leveren veel soda, dat door de zeepzieders in die streken met vrucht gebruikt wordt. Voor den handel konde men die soda reinigen en zuiveren.

Het wordt tijd om van dit vierde deel van „Wat men van de aarde weet" afscheid te nemen. Rijk aan inhoud, zoo als het is, zij het ons echter vergund nog op een paar punten de aandacht van den lezer te bepalen.

Het eerste levert een heerlijk tafereel van een landschap, dat ons tegenwoordig met zoo zwarte verwen —

zou het niet wezen door eene partijdige pers? — wordt afgemaald (blz. 504). „De schitterendste bebouwing vertoonen de streken tusschen de Lagunen van *Venetië* en *Padua*, inzonderheid langs de Brenta en aan de Bacchiglione, een landschap, dat met paleizen en villa's van den Venetiaanschen adel bedekt is, welker inrigting zich in hooge mate door rijkdom en kostbaarheid onderscheidt. Het geheele vlakke land gelijkt eenen tuin" enz.

Het andere betreft *Galicië*, dat, hoezeer betrekkelijk grootere bevolking voedende dan *Hongarije*, namelijk 3575 per vierkante mijl, nogtans, naar den aard van den grond, eene veel grootere bevolking konde hebben dan de 5,056,647 inwoners, welke volgens B. aldaar op het einde van 1854 zijn geteld. Het is een land, dat slechts heeren en slaven kent, een treurige toestand, welke sedert eeuwen zoo geworden is, waarvan de herschepping niet in weinige tientallen jaren kan worden ontwikkeld. Maar zal het aan eenig bestuur, hoe menschlievend ook, wel mogelijk wezen, zoo lang die volksondeugd, die pest der maatschappij, welke zoo veel ellende over *Europa* — helaas ook over *Nederland* — brengt, zoo algemeen heerscht? Zie hier wat onze Schrijver, als een afschrikkend voorbeeld over den sterken drank, ons te lezen geeft (blz. 543): „Het bedrijf, dat het meest bloeit, is de brandewijnstokerij, want het is zeker, nooit gebrek aan aftrek te hebben. „Horylka" (snaps) is de onmisbare behoefte van den Galicischen boer; brandewijn is de volksnectar, voor welks genot de boer, hij spreke Poolsch of Russisch, hij volge de Roomsche of Grieksche stellingen van het Katholiek kerkgeloof, alles opoffert; de brandewijn is de grootste zedelijke ramp der gansche natie, en de ellende van een

wild, verwaarloosd leven, die, zonder verandering en grenzen over menschengeslachten voortschrijdende, nooit zonder een gevoel van weedom en meêwarige droefheid beschouwd kan worden," enz. „Gereed geld, koorn, aardappelen, vlas, hennip, hoenders, vee, kleedingstukken en verdere, in zijn bezit zijnde huiselijke zaken enz., zijn de gretig aangenomene ruilmiddelen, waarvoor de boer zich zijnen laafdrank, zijn schandelijken roes haalt. Is de tilbare have verdronken, dan komen velden en weiden aan de beurt; eerst het met moeite verworvene of misschien geërfde, eindelijk het onroerende goed, dat misschien van den grootvader op den vader, en van dezen op den ontaarden zoon overgegaan was. De boerderij wordt verwaarloosd, en zoo vervalt een stand, die in iedere maatschappij de onveranderlijkste zijn moet, tot armoede en den bedelstaf; hier in *Galicië* is de boerenstand eene wilde horde, die haar eigen welzijn verwoest!"

Wij scheiden van dit deel van den arbeid des Hoogleeraars Berghaus, dat wij als zoo belangrijk, als zoo leerrijk hebben mogen kenbaar maken. Mogen Schrijver en Vertaler, voor zooverre eene goede bewerking veroorlooft, ons dra het vijfde deel leveren.

---

*Beknopte verhalen uit de Bijbelsche Geschiedenis. Een leesboekje voor de lagere scholen.* (;) door den Schrijver van *„Hebt de dieren lief!"* Te Sneek, bij J. Campen. 1859. 104 blz. Prijs 20 cents.

Met zeer veel genoegen hebben wij kennis genomen van bovengemeld werkje, en wel om tweederlei redenen.

Vooreerst omdat wij voorstanders zijn van het onderwijs in de Bijbelsche Geschiedenis op de lagere school, en de vrees wel eens bij ons is opgekomen, dat met de verpligte invoering der vormleer en van de kennis der natuur andere leervakken wel eens wat achteruit gezet konden worden, en daaronder wel in de eerste plaats de Bijbelsche Geschiedenis, daar sommigen zelfs meenen, dat deze niet onderwezen *mag* worden, ten einde het geven van *aanstoot* te voorkomen. Wij voor ons meenen echter, dat dit eene scheve beoordeeling is van de wet op het onderwijs. Bovendien houden wij wel van *verhalen*, omdat deze, wanneer ze in een goeden stijl worden voorgedragen, bijzonder geschikt zijn, om een goeden leestoon te bevorderen. Maar dan houden wij het meest van zulke, waarvan men op de vraag der kinderen: „meester! zou 't wel waar zijn?" gerustelijk: „ja!" kan antwoorden. Dat kan men nu van bovengenoemde verhalen, en daarom stellen wij ze verre boven zoo vele verdichte vertellingen van *den braven Piet*, *den stouten Karel*, enz.

Doch wij spraken er van, dat verhalen zoo geschikt zijn om een goeden leestoon te bevorderen, wanneer ze namelijk in een *goeden stijl* worden voorgedragen, en dat meenen wij voor het grootste gedeelte van deze verhalen te mogen zeggen. Ziedaar onze tweede reden.

Trouwens, dit is ook genoeg gebleken uit des Schrijvers andere werkjes. De voorstelling der gebeurtenissen is meestal duidelijk en levendig, de keuze der verhalen gepast.

Tot eene proeve van den verhaaltrant des Schrijvers diene een gedeelte uit het verhaal over ESTHER:

„De Koning had zich ter ruste begeven, doch zijn

oog kon den slaap niet vatten. Hij keert zich om en om op 't zachte dons, maar sluimert niet. Om den langen nacht te korten laat hij zich uit de perkamenten rollen, waarin de gebeurtenissen, onder zijne regering voorgevallen, zijn opgeteekend, voorlezen. Met ingespannen aandacht luistert de Vorst, naar hetgeen er geboekt staat van eene zamenzwering, vóór geruimen tijd gesmeed, en toen door MORDECHAI ontdekt. „Wat loon ontving die man voor deze dienst?" zoo vraagt hij, en 't antwoord is: „Geen loon werd hem hiervoor toegelegd." Met ongeduld verbeidt de Koning den morgen, en naauwelijks is 't licht aangebroken, of hij geeft bevel, HAMAN te roepen. Maar deze is reeds in een der voorvertrekken van 't paleis, om, zoodra mogelijk, de toestemming des Konings tot den moord, aan MORDECHAI te plegen, te verzoeken. In allerijl begeeft hij zich tot den Vorst. „Welke eer zal men den man bewijzen, HAMAN! in wien ik mijn grootste welbehagen heb?" vraagt de monarch. „Die ben ik!" is de eerste gedachte, welke in het hoofd van den hoveling oprijst. „Wie toch anders kan het zijn?" Hij bedenkt zich geen oogenblik en zegt: „men doe dien man met 's Konings mantel kleeden, op 't prachtig opgetoomde paard des Konings rijden, de koninklijke kroon op 't hoofd zetten, door een uit 's Konings vorsten langs de straten der stad geleiden, en voor hem uitroepen: „„zoo doet de Koning den man, dien hij verheffen wil!"" — „'t Is wel," zegt AHASVEROS; „ga heen, en doe gij alzoo aan MORDECHAI, den jood!" — Als een donderslag treft hem (HAMAN) dit bevel. Hij weet niet, wat hij hoort. Dat is iets anders dan MORDECHAI aan den galg te hangen, enz."

Om het belang echter, dat wij in het werkje stellen,

kunnen wij ons niet onthouden een paar opmerkingen mede te deelen, die wij hopen, dat de S. bij een tweeden druk, welken wij wenschen en verwachten, ter harte zal nemen. De eerste betreft de interpunctie. Wij weten zeer goed, dat ieder taalgeleerde hierover niet gelijk denkt: maar bij denzelfden Schrijver moet in dit opzigt toch gelijkheid van handelen zijn. Dit nu heeft met den S. niet plaats. In sommige verhalen zijn alle bepalingen door comma's gescheiden, in andere weer niet. Op de eene plaats wordt alleen eene comma gebezigd, waar op eene andere, in bijna geheel gelijken zin, het commapunt met aandachtsteeken gebruikt wordt; bijv.: *Zoo rampzalig maakte* KAÏN *zich zelven, zoo vreesselijk zijn de gevolgen der zonde. Zoo strafte God de ondeugd en zedeloosheid; — zoo beschermde Hij zijne vrienden in den nood.*

Eene andere opmerking is deze. De Schrijver heeft er zich op toegelegd om een levendigen stijl te hebben, en dit is hem grootendeels gelukt; doch dit heeft hem ook wel eens verleid om volzinnen te maken, die juist niet al te duidelijk zijn. Bijv. Helaas! de eerste zonde was de moeder van alle anderen, *ook door hunne kinderen en nakomelingen later bedreven.* — Neen (,) de Heer kende KAÏNS hart, *en waarschuwende vernam* HIJ *de stem des Allerhoogsten.* Wiens kinderen zijn het, en wie vernam de stem? En zoo op meer plaatsen.

Om de gebeurtenissen aanschouwelijk voor te stellen maakt de S. veel gebruik van den tegenwoordigen tijd. Dit is naar ons inzien wat al te veel geschied en op sommige plaatsen niet goed volgehouden. Men leze: — Op eens verdwijnt het nachtelijk duister. Een helder licht, schitterender en glansrijker dan dat der zon,

*omscheen* hen. Een Engel Gods vertoont zich aan hun oog, enz. Ook zoo op andere plaatsen.

In het verhaal van JOZEF komt, dunkt ons, eenige onnaauwkeurigheid voor. Daarin wordt gezegd: „vijftien jaren zijn verloopen, sedert de herdersknaap als slaaf werd verkocht. JOZEF was nu een man van dertig jaren oud geworden." — Derhalve was hij met zijn vijftiende jaar verkocht geworden. En nu komen zoo terstond maar de broeders bij hem in *Egypte*.

Druk- en spelfouten zijn ons weinig voorgekomen. Op blz. 17 staat: gifmenger; moet dat niet zijn: giftmenger? Blz. 59: onder deze *bevonden* zich een paar. Is *paar* niet enkelvoudig? Blz. 73 staat: rijën; moet zijn: reiën. — Maar wij moeten eindigen.

Onaangezien onze opmerkingen, die bij een tweeden druk ligtelijk kunnen in acht genomen worden, bevelen wij onzen medeonderwijzers het leesboekje gerustelijk, ja zelfs dringend aan, omdat wij vooralsnog op die hoogte geen beter boekje over de Bijbelsche Geschiedenis kennen, en het als een geschikten voorlooper houden voor het meer uitgebreide en uitmuntende werkje van WAGNER, vertaald door MEIJBOOM. — Vóór ik deze recensie schreef, heb ik het boekje eerst door mijne leerlingen laten lezen, die dit met veel genoegen hebben gedaan, en waarbij het mij gebleken is, dat het bijzonder past voor de middelste afdeeling der tweede klasse.

Druk en papier zijn goed en de prijs gering.

*IJlst*, Maart, 1860.

A. TUINMAN, Az.

---

PANTHÉON CLASSIQUE.

*Waarschuwing aan onderwijzers, die de werkjes van het Panthéon Classique in hunne school gebruiken.*

Het is bekend, dat de werkjes van het *Panthéon classique*, uitgegeven te *Brussel*, eenen grooten aftrek in de school hebben, niet alleen omdat zij lectuur aanbieden van vermaarde fransche Schrijvers, maar vooral ook omdat zij door geringheid van prijs het ontbieden van de kostbare oorspronkelijke uitgaven van *Parijs* onnoodig maken.

Ware nu de *Brusselsche* uitgave onder bovenstaanden titel onvervalscht, een zuivere nadruk van de oorspronkelijke Schrijvers, dan kon ieder onderwijzer er veilig, zoo voor zich als voor zijne leerlingen, gebruik van maken.

Dit is intusschen niet het geval. De *Brusselsche* uitgave veroorlooft zich, zonder eenige aanwijzing, veranderingen, die somtijds bijna het tegendeel van den oorspronkelijken tekst uitdrukken. De volgende aanhalingen uit de *Parijsche* en de *Brusselsche* uitgave mogen dit in het licht stellen.

| *Oorspronkelijke tekst:* | *Panthéon classique:* |
|---|---|
| Lamé Fleury, | Lamé Fleury, |
| *Histoire Moderne*, 4^me^ *Edit.* (*Paris* 1853. *Ouvrage autorisé par le conseil de l'instruction publique.*) | *Histoire Moderne. Bruxelles. N°.* 187—188. 18^me^ *Edition.* |
| Tome II, pag. 96. | Pag. 181. |
| „Tel fut précisément le sort des malheureux habi- | „Tel fut précisément le sort des malheureux habi- |

tants du Palatinat, lorsque *Maximilien de Bavière, par ordre de Ferdinand*, livra cette province entière aux ravages de son armée victorieuse."

ome II, pag. 102.

„Il avait [Tilly], dit-on, beaucoup de ressemblance avec le Duc d'Albe, *ce terrible persécuteur des Flamands, dont les cruautés*, comme vous savez, avaient *causé* sous Philippe II la révolte dans les Pays-Bas."

Tome I, pag. 262.

„Mais si Philippe II se trouvait ainsi le plus riche et le plus puissant roi de la terre, il s'en fallait bien pour cela, qu'il en fût le meilleur, et sans doute aussi le plus heureux. Au lieu d'imiter les manières affables et polies de son père envers tous ceux qui l'entouraient, son maintien était toujours grave et sévère; jamais il

tants du Palatinat, mes enfants, lorsque *Ernest de Mansfeld, Christian de Brunswick, le Margrave de Bade-Durlach* et *le Margrave de Brandebourg-Jaegerndorf* livrèrent cette province aux ravages de leur armée."

Pag. 184.

„Il avait, dit-on, beaucoup de ressemblance avec le Duc d'Albe, *cet homme terrible aux Flamands, dont les rigueurs*, comme vous savez, *avaient été provoquées sous Philippe II par la révolte des Pays-Bas.*"

Pag. 116.

„Philippe II, mes enfants, se trouvait ainsi le plus riche et le plus puissant roi de la terre, et il ne manquait pas de grandes qualités pour tenir d'une main ferme les rênes de son vaste royaume. Il était d'un génie vif, élevé, vaste et pénétrant. Il avait une mémoire prodigieuse et une sagacité rare, il possédait dans un

ne laissait paraître un sourire sur les lèvres, et son caractère sombre et farouche ne lui permettait pas de se laisser approcher de qui que ce fût, sans crainte et sans défiance. Les plus proches parents, ses serviteurs, ses amis (si toutefois un pareil homme peut avoir des amis) étaient pour lui autant d'objets d'inquiétude et de jalousie. Chez ce prince, les qualités même, qui inspirent aux autres hommes la douceur et la charité, prenaient l'empreinte de son humeur austère et implacable, et la piété, qu'on avait cherché à lui inculquer dès son enfance, au lieu de le rendre indulgent et modéré, avait excité en lui, au contraire, une haine violente et sanguinaire contre tous ceux, qu'il soupçonnait de ne point partager sa dévotion exagérée."

Tome I, pag. 266.

„Comme ces derniers aussi

degré éminent l'art de gouverner les hommes. Personne ne sut mieux distinguer les talents et le mérite; tandis que la majesté royale dut essuyer dans ces temps orageux les plus sanglants outrages, il sut la faire respecter en commandant aux peuples l'obéissance due aux lois et à la religion."

Pag. 118.

„ Comme ces derniers

les Inquisiteurs espagnols exerçaient un pouvoir mystérieux et d'autant plus redoutable, que ce n'étaient pas seulement les actions, même les plus innocentes, qu'ils étaient chargés de punir, mais les pensées mêmes des victimes qu'ils soupçonnaient du crime d'hérésie. Souvent il suffisait d'une parole imprudente pour que des hommes marqués auxquels on donnait le nom de familiers de l'Inquisition, vinssent enlever un homme innocent de sa maison, et le conduisissent devant ce tribunal terrible, dont les juges, vêtus de longues robes noires, ne se montraient jamais à visage découvert. Là des instruments de torture, destinés à faire endurer au malheureux accusé les douleurs les plus atroces, étaient exposés à ses yeux, pour lui arracher par la terreur ou par la souffrance, des aveux dont on se servait aussi, les inquisiteurs espagnols exerçaient un pouvoir politique dans des circonstances difficiles et extraordinaires. Toutefois la circonspection, la sagesse, la justice, l'intégrité, étaient les vertus qui caractérisaient les inquisiteurs. Il fallait être bien méchant ou une bien mauvaise tête pour être repris par ce tribunal. Établi pour effrayer l'imagination, le tribunal de l'inquisition devait être nécessairement environné de formes mystérieuses et sévères pour produire l'effet, qu'en attendait le législateur; mais le principe religieux conservait toujours son caractère ineffaçable. Même au milieu de l'appareil des supplices il était doux et miséricordieux. . .

. . . . . .

Philippe détruisit heureusement l'erreur en Espagne par le supplice de 48 personnes."

pour le condamner ou le faire périr . . . . . .
. . . . . .

Vous frémirez comme moi, mes enfants, lorsque vous apprendrez qu'un grand inquisiteur nommé Torquemade, s'était vanté, dès le règne de ce prince d'avoir fait périr ainsi dans les flammes ou dans les cachots, 80,000 personnes, sous prétexte d'hérésie ou de sorcellerie."

*Ex ungue — lupum!* — Elk wachte zich voor schade!

# MENGELWERK.

## De school en het leven.

REDEVOERING,

*uitgesproken in de districtsvergadering van onderwijzers uit het tweede district in* Friesland, *te* Arum, *den 5 November* 1859,

DOOR

***J. F. Jansen.***

*Waarde Heer Schoolopziener, Geachte Ambtsbroeders!*

Wanneer men wordt aangezocht om in een' vriendenkring het woord te voeren, en de uitgenoodigde, gaarne genoegen gevende, zich den pligt op de schouderen laadt, om voor korter' of langeren tijd zijne toehoorders zoo aangenaam of nuttig mogelijk bezig te houden (zij het maar niet, zoo aangenaam mogelijk te vervelen!), — dan rijzen er tusschen den tijd der bereidwillige aanneming en dien van het uitspreken der rede wel eens bezwaren bij den toekomstigen redenaar. Geen der geringste dier bezwaren ligt opgesloten in de vraag: „welke stof te behandelen?" gelijk algemeen bekend is.

Ook uw spreker in deze ure heeft het tijdperk van slingering en besluiteloosheid doorworsteld, vóór hij in

volle deftigheid, in het diepe besef zijner waardigheid hier voor uwe oogen stond. De tijd van beraad en keuze was kort, — hij sprak dus tot zijne ziele de woorden van den dichter:

„Kies wijs en kies ras,"

en hij koos. — Als plaatsvervanger meent hij zich vooraf te mogen verzekerd houden van uwe *toegevende* beoordeeling, ook wanneer hij bij indeeling en verwerking der stof eenvoudig is gebleven, en zich minder op sierlijkheid en het bejagen van rhetorische verdiensten heeft toegelegd. Zoo ik maar voor ambtsbroeders eenige nuttige woorden mag spreken, en mijne rede, uit een practisch oogpunt beschouwd, eenig goeds mag uitwerken, — die uitwerking zal mij meer waard zijn dan de lof van schoon te hebben gesproken.

Ik wenschte u, waarde hoorders! eenigen tijd bezig te houden met het onderzoek, opgesloten in de vraag: „Wat kunnen wij in de school doen voor het leven?"

Toen de Grondwet van 1848 beloofde: „Vrijheid van onderwijs," was daar deze ééne groote vraag bij geheel het denkend *Nederland* op de lippen: „Wat zal dit worden?" Al ras zagen alle partijen, alle rigtingen van staatkunde en godsdienst, dat die weinige woorden in de Grondwet haar golden. Vervlogen was de verlegenheid der courantschrijvers! Wakker werden de slapenden, opgerigt de trage handen en slappe knieën. De toekomst van het onderwijs was grootendeels de toekomst van elke partij en rigting. Telkens, wanneer een ministerie eene proeve waagde, om de natie een bevredigend wetsontwerp voor het onderwijs te geven, stond men als brieschende leeuwen tegenover elkander; de liberaal

bezwoer de natie, *nu* te zorgen, dat men eene wet kreeg, die den toekomstigen staatsburger verlichting, vooruitgang en kennis verzekerde; kennis was magt, schoolpligtigheid noodzakelijker dan dienstpligtigheid. Het treurwillig gemoed van den wachter op *Sion's* muren stak weeklagende de bazuin, om het goddelooze wetsontwerp, waarin hun niet de heerschappij gegeven, maar alleen vrijheid was geschonken, als een ander *Jericho* te doen vallen. Er was eene beweging in den lande, als in den effectenhoek op de beurs, wanneer eene paniek de metallieken ter neder slaat.

De zaak van het onderwijs moet dan wel eene hoogst gewigtige, hoogst teedere zaak zijn. Ziet, hoe de ultramontaan in *België* er op gesteld is, die zaak naar zijnen zin te kunnen plooijen; herinnert u,..... neen, herinnert u al die zaken niet; ge zoudt u dan tevens moeten herinneren, hoe weinig kieschheid soms gebruikt werd in de keuze der middelen, om het onderwijs aan deze of gene partijdige magt te verknechten. De meeste partijen vraagden, ja eischten vrijheid van onderwijs, in de hoop van het te gemakkelijker te mogen knellen en te binden in hare eigene strikken, want daarin alleen zagen sommigen heil; indien de vrije ontwikkeling van den menschelijken geest moest belemmerd worden, belemmer ze in de jeugd, — het rijsken kan alleen dan gebogen worden; moet daar een stelsel, met zorg getroeteld, voorstanders hebben, stamp in de nog weeke hersentjes der teedere jeugd, — en, gij, die niet bedenkt, dat stelselzucht het graf der waarheid is, weest verzekerd, dat gij meestal verkrijgen zult, wat gij verlangt: zeer eenzijdig ontwikkelde wezens, voor welke de illusiën des levens zich oplossen in de proza van het stelsel, — dus, gij krijgt ook, wat gij

verdient. Zoo vermogend is de kracht der opvoeding! 't Is waar, soms mislukken die pogingen tot verkrachting der natuur, want de natuur gaat boven de leer; de geest herneemt zijne regten, herovert zijne werkzaamheid, verbreekt de banden, waarmede hij was bekneld, en herneemt zijne gewone vlugt, zoo hij in die vlugt maar niet nederstrijkt en zich hecht aan hetgeen zijns niet waard is!

Maar heeft de opvoeding der school een grooten invloed in het bevorderen van eenzijdige rigtingen, zij heeft dezelfde kracht, waar de onderwijzer zich ten doel stelt, het goede in den mensch zooveel mogelijk tot volkomenheid te brengen. Het bekende zeggen van Lord BROUGHAM, dat „de schoolmeester met zijn skeletachtig *a-b-c* grootere magt in handen heeft, dan de Staat bezit in de bajonetten van het leger," is immer bewaarheid geworden in gemeenten zoowel als in geheele maatschappijen. 't Is geen grootspraak, wanneer wij dit zeggen van den Britschen kanselier beamen, geen opgeblazen inbeelding, zoo wij daarop roemen; maar die waarheid bevat dan ook voor den onderwijzer een eisch, die hem zijne pligten in hare volle uitgestrektheid openlegt, die door zijne strengheid hem tot pligtsvervulling dringt, die hem ook kan bemoedigen bij veel dat ontmoedigt.

Schenkt mij, geachte ambtgenooten! uwe zeer gewaardeerde aandacht bij het doordenken dezer drie punten.

Het leven eischt van den mensch kennis en welwillendheid.

Kennis! magtspreuk onzer dagen, wachtwoord van de mannen der beschaving! spil der bedrijvigheid en rijkdom van hen, die het goud derven! eerbiedwaardig zijt gij als verpersoonlijkt bij den grooten hoogepriester in den tempel der wetenschap, in den onsterfelijken VON

HUMBOLDT; bewonderenswaardig zijt gij in den held der industrie, den grijzen, ontslapen STEPHENSON; onmisbaar zijt gij den handelaar, den krijgsman, den minsten ambachtsman, zelfs den rentenier.

Stelt voor uwe verbeelding den ingenieur, die daar schijnbaar werkeloos en weinig opgemerkt rondwandelt bij de zamenstelling van een dier groote werken, waaraan onze tijd rijk begint te worden, waarop hij te regt trotsch is. Al die werklieden worden naar den raad zijner kennis beheerscht, al die werktuigen op zijn wil bezield; hier viert men den triomf der kennis! De onkundige ziet hier werkzaamheden, die voor hem geheimen, instrumenten, die voor hem raadselen zijn; maar bij het einde des werks, wanneer het geheel in al zijne schoonheid en uitgestrektheid kan overzien worden, gelooft hij in de magt der kennis. Doch nader aan te wijzen de behoefte der maatschappij, van het leven aan kennis, 't is zoo goed als het bewijzen van een axioma. Kennis, gelijk gezegd is, maakt den rijkdom uit van velen, die geld derven; de rijkdom van een land zit in den rijkdom der enkelen, bestaat uit de som der schatten van de individu's; kennis is magt, en de magt der maatschappij bestaat uit de som van de magt der enkelen. Van daar, dat in wel ingerigte Staten de Regering zich bevlijtigt op de vermeerdering der onzigtbare schatten. Geeft zij tot bevordering van den stoffelijken rijkdom wel doorgedachte, op milde beginselen steunende wetten, — tot vermeerdering van den nationalen schat van kennis ondersteunt zij het volks-onderwijs. Niemand, allerminst de regering van een volk, mag steunen op den geest van vooruitgang en de meerdere behoefte aan beschaving, die zich bij het volk openbaren, — zij mag niet veronderstellen, dat het volk in

de behoefte naar kennis uit zich zelve zal voorzien. Immers, te midden van de gewrochten van kennis en de bewijzen van vooruitgang in de wereld der kunsten, kan de groote hoop stilstaan op den weg der ontwikkeling. 't Is de bluftoon onzer dagen geworden: „Een locomotief! Een telegraaf! Galvanoplastiek! Ruikt en proeft den vooruitgang onder het thans levende geslacht! Zwijgt, gij zwartgalligen, die nog twijfelt aan den geforceerden marsch, welken dit geslacht maakt op de bane der kennis!" — Alsof er geene telegraafpalen kunnen staan in landen, waar domheid en fanatisme nog maar altijd heerschen; — alsof de locomotief begrepen wordt, door allen, die hij trekt, en alsof ze zelfs verlangend waren tot die kennis te komen! — De wetenschappen kunnen vooruitgaan, de kunsten kunnen door individu's met kracht worden beschermd, — door andere met geluk worden beoefend, — en toch kan het volk dom en onkundig zijn, en het blijven, trots den roep van nuts-redenaars en dichters, dat wij magtig vooruitgaan. Neen, de vooruitgang van een volk zit niet in de lucht, — hij zit in de goede bevordering, de zorgvuldige aankweeking van een goed volksonderwijs, — in de ondersteuning van de pogingen der onvermogenden, die dorsten naar kennis. — In *Engeland*, waar de adel des arbeids wordt erkend en geëerd, — waar meer dan elders de handwerksman een denkend wezen is, wordt de weetlust van den naar kennis dorstende op onbekrompene wijze bevredigd. *Londen* roemt op de stichtingen, waar de arbeidsman in leeszalen zijne kennis kan vermeerderen, waar op bepaalde avonden bekwame mannen populaire voordragten houden over industrie, over nieuwe ontdekkingen en uitvindingen,

of over een of ander vak of handwerk, — terwijl weer op andere avonden onderrigt in teekenen, schrijven, lezen of rekenen wordt gegeven. Van die ondersteuning wordt door de Engelsche handwerkslieden het dankbaarste gebruik gemaakt, en ongetwijfeld heeft de ondersteuning, welke industrie en kunst in *Groot-Brittanje* ondervinden, er toe mede gewerkt, om de geheele wereld door kunstproducten aan dit land cijnsbaar te maken. Zelfs zendt het zijne werklieden uit, om werkzaamheden in andere landen te verrigten, tot beschaming der volken, die ze in hun midden ontvangen.

De noodzakelijkheid van de kennis, als een element van het volksbestaan, geeft den oorsprong aan al die vereenigingen tot verspreiding of belooning van kundigheden en het bekroonen van kunstwerken; die behoefte drukt zich uit in de zorg der gouvernementen voor het volksonderwijs. Van daar, het stellen van wettelijke bepalingen voor de onderwijzers, het geven van programma's der zaken, die geleerd, — der bedoelingen, die in het oog gehouden moeten worden; van daar het verstrekken van geldelijke ondersteuning aan onderwijzers en scholen, de oprigting van kweek- en normaalscholen, de instelling van schoolcommissiën, de aanstelling van personen, die van wege het gouvernement toezigt uitoefenen op eene rigtige behartiging der belangen van het onderwijs door onderwijzers en gemeente-besturen. Dit alles geschiedt, omdat de regering beseft *de waarde van een goed onderwijs voor het leven des volks.*

Doch het leven heeft er ook belang bij, dat de mensch, behalve zijne kennis, zedelijke waarde bezit; hoe gij, hoe de individu deze zedelijke waarde benoemt, is voor haar, als maatschappelijke inrigting, vrij onver-

schillig; ijvert gij er voor, dat de mensch zijne zedelijke waarde zoekt in een bepaald stelsel, — laat afhangen van het al of niet aannemen van bepaalde begripsvormen, zoo uw ijver geen aanleiding geeft tot verbreking van de openlijke orde der dingen, de maatschappij heeft er vrede meê; zoo gij het heil der menschheid zoekt in de verkondiging van een humaniteits-idée, of in de verspreiding van de begrippen der philosofische rigting, — 't is den staat wèl, zoo uwe belangstelling in deze of gene rigting de grondslagen der maatschappij eerbiedigt. De staat, het leven, de maatschappij stelt grootelijks belang in de uitwerkselen der meerdere of mindere zedelijke waarde der burgers. Zij waardeert de ingetogenheid, als de bron der stille deugden; zij stelt arbeidzaamheid, ordelijkheid, vlijt en al die deugden op hoogen prijs, welke den mensch het geluk des levens in zich zelven en in zijn gezin doen zoeken. Zij behoort zoo veel mogelijk te weren, alles, wat tot het verval in de tegenovergestelde ondeugden kan leiden. De uithuizigheid, de verleiding, de dronkenschap, de luiheid, onverschilligheid en verwaarlozing van beroeps-zaken, als leidende tot armoede, tot verstoring der innerlijke rust, tot misdaad, zelfs tot losmaking van de banden der maatschappij, laakt zij ten hoogste; het zijn de vreemde inmengselen, die het geheel tot bederf doen overgaan; want de geregtigheid verhoogt een volk, maar de zonde is eene schandvlek der natiën. Wetten kan de maatschappij niet uitvaardigen tegen bovengenoemde zonden en nalatigheden; maar zij kan ze zoeken tegen te gaan, door het volk goede beginselen in te prenten, en dit geschiedt met den besten uitslag bij de jeugd. Van daar, dat de maatschappij het onderwijs ondersteunt.

Meer dan kennis en zedelijke waarde kan de maatschappij, de staat, niet wel van den burger vragen; hare eischen hebben, om zoo te zeggen, een parlementair karakter. Het leven, het wèl-leven te midden van menschen met een grootschen aanleg, edele natuur en hoogere behoeften dan de koud administrative inrigting, die men maatschappij noemt, doet hoogere eischen. De bekwame, de ingetogene zelfs, kan onberispelijk zijn tegenover de strengste eischen van billijkheid, wet en regt, tegenover die van maatschappelijk welzijn en uiterlijke wellevendheid, — en daar kan hem nogtans veel ontbreken, van wat den mensch voor zijne medemenschen hooge, innerlijke waarde geeft. De kundige, de bekwame kan de grootste egoïst ter wereld zijn; hij kan evenwel alle pligten der wellevendheid (wat de uiterlijk beschaafde zulks noemt) vervullen, en hij wordt in het oog der wereld onberispelijk bevonden. Maar voegt hij bij bruikbaarheid zedelijke waarde voor zich zelven en welwillendheid voor anderen, zoo zal hij zeker kunnen zijn, wat hij moet wezen. Welwillendheid, het geeft te kennen de zucht om voor anderen goed te zijn, voor anderer wel begrepen belang te willen medewerken; kennis en zedelijke waardij, zoo omstraald met het zachte, goddelijke licht van menschenmin en medegevoel, — zij vormen gezamenlijk datgene, wat den mensch als Gods beelddrager de aarde doet betreden. De verborgen zegen, de onzigtbare, maar toch merkbare gloed der wederkeerige menschenmin, niet alleen tegenover den behoeftige, den mindere, maar ook tegenover den gelijke, jegens den meerdere, hij is de zachte band van vereeniging tusschen de heterogene bestanddeelen der menschelijke maatschappij. Gelijk in de natuur en in de mate-

riële wereld de twee zoo schijnbaar tegenstrijdige krachten van aantrekking en middelpuntvlieding leven en beweging te weeg brengen, onderhouden of versterken, — zoo werken ook de zucht om eigene vorming, eigen voordeel en zedelijk gewigt te bevorderen, en de menschenmin, als twee tegen elkander inwerkende krachten heilzaam op de bedrijvigheid, de ontwikkeling en den vooruitgang in het leven des volks.

Wanneer dan de onderwijzer wil werken in het belang der menschelijke zamenleving, zal hij kennis, zedelijke waarheid en de bevordering van menschenmin moeten bedoelen.

In ons tweede en voornaamste deel willen wij dan nader overwegen, hoe het besef van den invloed, welken de school op het leven kan uitoefenen, ons moet dringen tot pligtsvervulling, en daartoe trachten te bepalen de mate der kennis, door den onderwijzer mede te deelen, — de wijze, waarop hij kan medewerken aan de vorming van het karakter zijner leerlingen, en de middelen, welke hem ten dienste staan, bij het geven eener goede rigting aan hun hooger begeervermogen.

Wat moet in de school geleerd worden?

Wat de jeugd op lateren leeftijd noodig heeft te kennen en te weten; dit is een kort en een juist antwoord, doch waaraan we een en ander beding verbinden, alvorens het te aanvaarden als volledig en goed.

Door de geheele school, d. i. hier, door geheel het onderwijs, behoort een draad heen te loopen, dien men aan het leven moet kunnen vastknoopen. Wat niet strekt, om den jongen mensch voor het leven voor te bereiden, kan en mag en moet buiten de school blijven. Mij dunkt, tegen deze stelling valt niet veel in te brengen, gelijk bij nader onderzoek blijken kan.

Er is een tijdperk geweest (indien maar geweest!), toen men elkander toeriep: „Het onderwijs wordt te hoog opgevoerd!" Wanneer men eens met de noodige onpartijdigheid had nagegaan, waarin dat zoogenaamd hoog opvoeren bestond, men zou ligt tot eene andere uitspraak gekomen zijn. Welligt had men hier een onderwijzer ontmoet, die van het rappe geheugen zijner discipelen een vergaarbak van namen en getallen maakte, kortom, die beenen voor vleesch verkocht, en die natuurlijk aan de opvoeding van oordeel en gevoel minder kon doen, naarmate hij het geheugen der kinderen meer gebukt deed gaan onder een last van wetenswaardige en vergetenswaardige zaken. — Bij een' ander zou men bevonden hebben, dat hij de wetenschappen in de school had gebragt, met pedante apenrokjes aan, miniatuurwetenschapjes in kinderformaat, maar vooral in hun deftig omkleedsel. Dat het leeren in zulke scholen aanleiding gaf tot pedanterie en betweterij, — 't is geen wonder! Maar de handelwijze van hen, die het onderwijs, zoo 't heette, hoog opvoerden, deed nog veel meer kwaad; zij gaf aanleiding tot bovengemelde klagt, en werkte nadeelig terug op het gedrag der tragen van geest en liep uit op de verachtering van het onderwijs. Het is althans merkwaardig, de regering te hooren verklaren, dat zeer weinige scholen in *Nederland* in normalen toestand zijn bevonden; eene verklaring, zeker digter aan de waarheid en meer geschikt om er voordeel mede te doen, dan de vleijende getuigenis van een hoffelijken Spaanschen of Franschen spectator, die niet eens de taal van ons volk verstaat.

Meent niet, geachte hoorders! dat ik, door die quasi-opvoering af te keuren, een voorstander ben van de-

zulken, die het deel, dat de wetenschappen voor schoolgebruik leveren, maar occasioneel willen toedienen. De tafel van werkzaamheid, soms een dwingeland geheeten, noem ik een regel van orde. Neen, wie zoo occasioneel te werk gaat, moet ook maar eens bij occasie een vruchtje verwachten van zijn arbeid en zwoegen, en krijgt hij in het geheel geene of nagenoeg geene vruchten, welnu, hij heeft juist, wat hij mogt verwachten. Ook de vrees voor methodenjagt zal den verstandigen onderwijzer niet in den waan brengen, dat het beter is geene methode te hebben, — dat men heel goed op die manier kan onderwijzen, als het oogenblik hem ingeeft. O, het is zoo gemakkelijk, zich zelven wijs te maken, dat men te veel doet! Wij willen maar al te gaarne ons gebrek aan ijver en werkzaamheid verschuilen achter de fouten, die anderen begingen, — we zijn maar al te zeer geneigd, om de overdrijvingen van een ander tot schild te gebruiken voor eigene nalatigheid. Waarlijk, het onderwijs wordt niet zoo heel spoedig te hoog opgevoerd, maar wel vergeet men dikwijls, dat er voor het leven moet gewerkt worden.

Door de school moet een draad loopen, zeide ik. Bij al het onderwijs moet een geregelde en bepaalde gang den leerweg afbakenen. Bij het lezen kan die gang niet gemist worden, of men werkt den arbeid van Penelopé en der Danaïden, en van daar, dat ieder onderwijzer bij het lezen er eene methode op na houdt. De eene leerwijze vormt spoediger lezers dan de andere; doch snelheid is bij het onderwijs minder verdienste, dan wel bij openbare voertuigen. Bij het onderwijs komt het meer aan op het gehalte; dient men op heel veel meer zaken te letten, dan op de kunst om gezwind woorden te ontcijferen.

Daarbij behoort de zamenstelling van woorden met lettercuben, zoo lang de leerling de vaardigheid mist om met gemak letters te zetten; naderhand komt hiervoor in de plaats het woorden schrijven; verder behoort aan het lezen verbonden te worden het lezen van geschreven schrift, zoodra ze leeren schrijven; men geeft bij het lezen de noodige attentie aan den smaak der kinderen voor geschiedenis, aardrijkskunde en natuurlijke historie, door hun geschikte leesboeken over die vakken te geven; ook kan al lezende veel gedaan worden aan de vorming van hetgeen men een goeden smaak noemt. Bij al die punten stil te staan, gedoogt de omvang onzer stof niet; in 't kort willen we alleen hier nog zeggen, dat, zal het lezen regt vruchtbaar worden voor het leven, dan moet alles strekken, om den leerling een bevestigend antwoord te doen geven op de vraag: „Verstaat gij ook, hetgeen gij leest?" en dit wel, door de wijze, waarop hij zulks doet. Dat woordverklaring, vrijmoedig gesprek, taalkundige opmerking, naar aanleiding van het gelezene, het onderrigt in het lezen groote waarde geven, maar door overdrijving en te groote uitweiding doen ontaarden, zult gij mij allen toestemmen.

Van het schrift zegt Herder: „De sterveling, die dit middel om den vluggen geest niet slechts in woorden, maar in letters te kluisteren, uitvond, — hij werkte als een God onder de menschen," en het is zoo. Maar het is ook zoo, dat het onderrigt in het schrijven dikwerf heel wat minder poëtische gedachten bij ons opwekt. Hoe het komt, dat velen zoo groote moeite hebben goed schrift van hunne leerlingen te verkrijgen? Wij gelooven, dat de draad bij velen hunner zoek is. Van den vijf- of zesjarige, die met onvaste vingeren de

streep zet, tot den knaap, die, met scheef liggend hoofd en buitenwaarts hangende tong, vol zelfbehagen zijne kapitalen neêrzet, behoort de draad der methode steeds door te loopen, — vooral moet de ophaal van den beginne af beschouwd worden als een deel van het letterschrift. Zal het schrijfonderrigt dienen voor het leven, dan zal het toch niet noodig zijn, de nog zwakke hand des kinds te dwingen tot het prenten van letters, ter grootte van een Nederlandschen duim; dan zullen we het zwaard niet behoeven te trekken, om met Don Quichotschen ernst de Hollandsche letter in bescherming te nemen, maar meer het verkrijgen eener fraaije letter en het vormen van vlug loopend schrift beoogen; dan willen we zelfs de ganzeschacht prijs geven aan het Birminghamsche fabricaat, daar de toekomst en de werkelijkheid de deftige, zachte zwanenveder verloochenen; onze tijd erkent alleen de stalen pen, — ook buiten de kritiek. — Het schrijven voor het leven te onderwijzen, beteekent wijders iets meer dan rekeningen, kwitantiën, huur-cedels etc. te doen copiëren; ja, wel gezien beteekent dit al heel weinig, aangezien elk vak, elk beroep zijn vorm van schrijfwerk heeft, die in weinig tijds, zonder veel moeite geleerd wordt. Maar in een eenvoudigen brief zijne gedachten behoorlijk uit te drukken, — in een opstel het gehoorde of gelezene weder te geven, dat beteekent meer, en aan deze nuttige bezigheid mag betrekkelijk veel tijds gewijd worden. Vooral ook om het nut voor het volgend leven, is van belang het opschrijven met de pen van een dicté, over onderwerpen, die men der jeugd goed in het zaakgeheugen wil prenten.

Bij lezen en schrijven past rekenen. De draad moet

ook hier weêr overal zigtbaar zijn voor den ingewijde in het vak. Rekenen is steeds hoofdzaak, cijferen hulpwerk. De knaap, die door zijn voorstellings-vermogen de som leert vinden, of eenige andere betrekking of verhouding tusschen getallen, ook met behulp der voortreffelijke reken-machine, hij rekent; alle bewerkingen met getallen uit het hoofd gedaan, bij de verschillende klassen, — 't is rekenen; de behandeling van het metrieke stelsel moet ook rekenen zijn, — het kan immers ook sleurwerk worden, en dan heeft BILDERDIJK gelijk, waar hij dit stelsel eene ezelsbrug noemt. Al het rekenwerk moet dan *rekenen* zijn; sommen te maken zegt weinig, — ze te doorzien en te begrijpen, gelijk eene vertelling begrepen wordt, dat kan eerst rekenen heeten; anders is het hoogstens cijferen. Het leven heeft rekenaars noodig, die snel de betrekkingen tusschen de getallen weten te vinden, en die hun oordeel geslepen hebben aan de voorstellen, in de jaren der kindsheid op 'de schoolbank ontraadseld of uitgewerkt. Of het leven nu ook juist eischt, dat meisjes over jakjes en ponden vleesch, jongens over knikkers en paarden moeten leeren denken, zal het rekenonderrigt gewenschte vruchten dragen, dit meen ik te mogen betwijfelen; maar tevens geloof ik, dat men op de lagere scholen met het rekenen niet spoedig te ver komt. Het verstand van elk kind in het bijzonder geeft den oplettenden onderwijzer zeer duidelijk aan, hoe ver hij mag gaan; sommigen brengen het in het rekenen inderdaad ver, zoo maar geene omslagtige, en meestal dan ook nuttelooze uitcijferingen hunne ambitie verlammen. Zoo bij één leervak, dan komt het hier aan op grondig weten, goed vertegenwoordigen der zaken.

De pas genoemde leervakken zijn de volstrekt noodzakelijke: ieder zegt het. De vader, die nooit tevreden is over de vorderingen van zijn zoon, ontdekt plotseling, dat de knaap minstens zoo knap is als hij in het rekenen, — vlugger in het lezen en veel bekwamer in het schrijven; nu wordt de man dadelijk bescheidener in zijne eischen. Nu heet het: „Ik kan den jongen zeer goed bij mijn werk gebruiken, wat behoeft hij zoo veel te leeren? Als hij maar goed kan lezen, schrijven en rekenen, is het genoeg;" en, meester, doe uw best nu maar op een deftig betoog van de waarde der volgende leerjaren voor het volgende leven voor den knaap, — spreek als CICERO, — uwe moeite is om niet! Als de jongen maar goed kan lezen, schrijven en rekenen, zoo is het wèl, — daar blijft de man bij; en waarlijk, zoo hij in die zaken werkelijk *goed* is bedreven in hare volle uitgestrektheid en ruimste beteekenis, — wij kunnen de maatschappij geluk wenschen met een zeer bruikbaar toekomstig lid. — Maar wij onderwijzers denken daar nu eenmaal anders over, en zijn dan ook door de wet gehouden meer te onderwijzen dan de drie genoemde leervakken.

In het volgende onderdeel wenschte ik meer bepaald na te gaan den weldadigen invloed, dien het goed behandelen van enkele andere leervakken als opvoedingsmiddel kan uitwerken. Hier willen we, volgens het plan, overwegen de mate der kennis, die den kinderen moet worden medegedeeld, met het oog op de voorbereiding tot het leven. — Dat een schoenlapper, een metselaar of landbouwer, omtrent sommige leervakken vraagt: „maar waarvoor dient dit nu?" — dit kan er door; maar ik heb in vroegere jaren veel omgegaan met een onder-

wijzer, die deze vraag gedurig in den mond had. Hij had het onder anderen erg geladen op onregelmatige werkwoorden, repeterende breuken, enz., en hij kon zoo vol verontwaardiging vragen: „Maar wat hebben ze er toch aan voor het leven?" — Die gedurig wederkeerende vraag naar oogenblikkelijke bruikbaarheid moet natuurlijk een ontzenuwenden invloed uitoefenen op den ijver des onderwijzers, daar zij al spoedig beteekent, met hoe weinig werk kan ik zoo wat mij er af maken? — Ik ben zeer blijde, dat er zulke dingen als repeterende breuken en onregelmatige werkwoorden in de wereld zijn, en zou ze niet graag missen. En waarom niet? Om dezelfde reden, waarom men ook wel eens in het voedsel iets gebruikt, dat juist geen bepaald *voedende* deelen afgeeft. Men zou zoo kunnen vragen: „Waarom toch zout in het eten gedaan? — Welk voedsel zit er in?" Behalve dat deze vergelijking hare volle waarde behoudt, zijt gij zeker allen met mij van oordeel, dat ook de leeroefeningen, welke geen regtstreeks en dadelijk toepasselijk nut aanbrengen, toch in de bewerking voor onderscheidene geestvermogens voedsel afgeven en die sterken. Wat het geheugen verrijkt en versterkt, het bewustzijn ontwikkelt tot zelfstandigheid, wat het waarheidsgevoel bevredigt, den lust tot onderzoeken aanspoort, het oordeel scherpt, de scherpzinnigheid slijpt en de gave van waarneming tot handeling brengt, — dat alles sterkt den geheelen mensch; het behoedt hem voor afdwaling, het geeft den jongen mensch in zijne kennis een schat, die onwaardeerbaar mag geheeten worden. Wanneer de spijs voor het ligchaam zijne voedende deelen heeft afgegeven, zoo heeft het zijn nut gedaan en het ligchaam bevoordeeld met gezonde sappen;

wanneer de leerstof, al wordt het *dadelijke* nut niet ingezien, iets heeft bijgedragen om de bovengenoemde vermogens der ziel te voeden en te sterken, zoo heeft het nut gedaan en veel er van moge verdampen en vervliegen. En wanneer ook de leerling zijne meerdere, volgens sommigen onnoodige kennis, behoudt, — welnu, wie het meerdere weet en kent, zal ook het mindere kennen en weten, — onverminderd alle mogelijkheden van lotswending en beroepskeuze, van zelfopleiding en voortgezette beschaving, waardoor het geleerde regtstreeks nuttig kan worden.

Dat ik hier spreek in den geest des wetgevers, gij weet het allen, mijne hoorders! Anders zoo zouden we op het programma van leervakken voor de lagere school niet de vormleer vinden. Dat leervak toch wordt niet geleerd om de leerstof, maar om het zijdelings nut; niet *om* de wetenschap, gelijk deze op inrigtingen van hooger en middelbaar onderwijs wordt gedoceerd, maar om het nevendoel, om de uitwerkselen. Wie van de vormleer regtstreeks vruchten begeert, doet als het kind, dat uit den dahliawortel wel dadelijk de bloem zou willen zien ontspruiten. De onkundige moge vragen, of die lijnen en punten, die hoeken en figuren, welker zamenvoeging hem een groot geheim is, en die hem zoo pedant van het bord schijnen te trotseren, — of die wiskunstige zamenstellingen zijn jongen zullen wijs en braaf maken; wij vergeven hem die vraag: maar wij weten, hoe de leerling zelf groot behagen schept in de oefeningen der vormleer, in het voldoen aan de gegevens, omdat die werkzaamheid denkkracht vordert, behendigheid eischt en tot het waarheidsgevoel spreekt. Evenmin als het den timmerman in het hoofd zal komen, eene

stellaadje het sieraad van een gebouw te noemen, evenmin zullen wij beweren, dat in de lijnen en hoeken, als zoodanig, de waarde van dit leervak zit, en dat de kennis van hare zamenstellingen en eigenschappen den geest versiert; maar wij hebben die magere figuren noodig bij ons werk, — en hebben ze hare dienst gedaan, — laten ze vervliegen al die oefeningen: de geest is gesterkt, en het leven trekt daar middellijk voordeel van.

De vrienden van het dadelijk en bepaald bruikbare zijn in de wet van 1857 ook zeer goed bedacht. Daar is één vak te onderwijzen, dat van het begin tot het einde en voor ieder, in elken stand, practisch nut geeft: de natuurkunde. De billijkheid vordert dan ook, dat de behandeling van dit vak in onze scholen plaats heeft; te meer, daar het verkrijgen van kennis in dit vak bepaald nadenken vordert, en alzoo het verstand scherpt, en de belangstelling prikkelt door verrassende uitkomsten en waarnemingen. De kruijer zal met vrucht de leer van het evenwigt in zijn beroep aanwenden, — de blikslager, bij de vervaardiging van Argandsche lampen de eigenschappen der vloeistoffen en de drukking der lucht in zijn handwerk moeten kennen, — allen, die timmeren, metalen smelten, land bebouwen, instrumenten maken, — ja, allen hebben behoefte aan de kennis van de werking en de eigenschappen der natuurkrachten en ligchamen. 't Is waar, velen kennen natuurkunde zonder het te weten, kunnen zich met meer of minder helderheid rekenschap geven van de verschijnselen in hun vak, daar zij die verschijnselen hebben ontmoet en gadegeslagen op den moeijelijken leerweg der ondervinding. Maar natuurkunde leert, wat de ondervinding hoogst bezwaarlijk kan leeren, omdat zij, de wetenschap, de vrucht is van het

opzettelijk onderzoek der geleerden en de ervaring van aaneen geschakelde leeftijden, die elkander hunne resultaten op dit terrein overleverden. De natuurkunde weegt door opmeting zoowel den druk des waters als de zwaarte der vaste en vloeibare massa's; zij leert met vliegwiel en hydraulische pers reuzenkrachten aanwenden, — geeft de mogelijkheid aan de hand, om in en onder het water te werken, — ja is voor het gezond verstand eene leermeesteres, die op onfeilbare gronden, à priori leert, wat de onkundige al tastende ook wel eens vindt. Wij spreken er niet van, hoe zij uit klei zilver, uit steenkool verwstoffen, uit de onoogelijkste voorwerpen de schoonste producten leert vervaardigen, — hoe zij met lichtstralen leert teekenen, met electriciteit schrijven en in de galvanoplastiek beitelen, — dat is meer voor de ingewijden in hare geheimen. Alleen drukken we op de noodzakelijkheid, om eene wetenschap, die ieder te stade komt, bij de meest alledaagsche zaken zelfs, ook in de scholen van de kinderen des volks te onderwijzen, als hebbende een practisch en alzijdig nut.

Wat kan de school doen voor het leven, tot vorming van het karakter en tot leiding van den wil?

Dit is zeker de belangrijkste vraag, die zich de onderwijzer kan voorstellen in zijne gewigtige betrekking. Hij staat daar onder jeugdige menschen, die over vijftien à twintig jaren de kern zullen uitmaken van het dan levende geslacht. De wereld doet van de school hooge eischen, — de wet vraagt opleiding tot zedelijkheid en deugd. De ouders, de natuurlijke opvoeders des kinds, gevoelen het veelal zeer goed, dat de onderwijzer opvoeder moet zijn; alleen, ze uiten hunne gevoelens in dezen soms onder de onverholen betuiging hunner eigene

zwakheid en in het besef, dat vreemde oogen het best dwingen. Ze roepen den sterken arm des meesters in, om hunne bedorvene en vertroetelde lievelingen toch nog door één middel binnen de perken der betamelijkheid te houden. Het begrip van opvoeding in dien zin laten we, als verouderd, buiten beschouwing; de meester mag niet, als vóór honderd jaren, de bullebak zijn, waarmede de kleine schreeuwers wordt gedreigd, en de onderwijzer zelf moet niet medewerken aan de handhaving van zulke denkbeelden.

Zal de school eenigzins den naam van opvoedingsplaats mogen dragen, dan moet allereerst de onderwijzer de vriend zijner leerlingen zijn, of — zijn invloed bepaalt zich tot de wanden van zijn schoollokaal. Het kost natuurlijk veel meer inspanning, veel meer aanhoudende zorg, zich voortdurend aan de regelen der opvoedkunde te houden, dan, omkleed met het masker (we hopen althans „masker") der onverwrikbare gestrengheid, door vreeze en beving schijnbaar der kinderen welzijn te bewerken. Zal er voor het leven gewerkt worden, dan moet de jeugd aan orde worden gewend en aan gehoorzaamheid; want zonder orde loopt ook de groote machine niet, die wij maatschappij noemen, en van welke maatschappij de jonge mensch eenmaal een lid moet zijn; maar daarom behoeven er in de school geene wetten van Perzen en Meden te heerschen. Wie de leerlingen wil herscheppen in huichelachtige wezentjes, hij kieze tot zijn lijfspreuk het woord des dwingelands: „Het doet er niet toe, of ze mij liefhebben, als ze mij maar vreezen!" — Doch men bedenke evenwel, dat het ook hier (maar in anderen zin) waar is: gestrenge heeren regeren niet lang. En evenwel moeten wij voor het *leven* arbeiden; onze invloed

moet niet verschalen tegen den tijd, dat de jongens en meisjes tot jongelingen en jonge dochters zijn ontwikkeld, en op hunne beurt de wereld om plaats vragen. Zóó ver kan het vermogen der opvoeding alleen reiken, als de onderwijzer in waarheid met zijne leerlingen bevriend is. Daartoe zij zijn omgang natuurlijk, ongemaakt, niet anders dan hij voor iedereen is; want houdt hij er twee karakters op na, een officiëel schoolkarakter, met eene officiële schoolstem en dito deftigheid, en een karakter, eene stem en eene houding voor ordinair, huiselijk en maatschappelijk gebruik, — och, gelooft mij! de leerling weet spoedig dat officiële te waarderen op den juisten prijs, tot onberekenbare schade der welgemeende lessen, die onder dien min verkieselijken vorm worden gegeven. Ook zal het voor het welslagen van het onderwijs zeker raadzaam zijn, dat de onderwijzer zijn eigen karakter op de beste wijze zoeke te ontwikkelen en dienstbaar te maken aan zijn werk, in stede van het te vormen naar een zeker model, het zoo doende te verwringen en zich zelven aldus ligt onbruikbaar te maken voor zijn werkkring.

Ieder ci-devant vierderanger weet uit zijne leerboeken van pedagogie, dat de onderwijzer minzaam met de kinderen moet omgaan; maar wij beklagen den man, die zijn streven naar minzaamheid zoekt te toonen door stembuiging en woordenkeus, meer dan door zijn eenvoudig doen en laten. De verhouding van die gemaakte welwillendheid tot de echte, is die van liefdadigheid tot liefderijkheid. Die echte minzaamheid, die ongemaakte minzaamheid is niet winderig, niet hartstogtelijk in manieren, niet laf, niet weekelijk; ze is van aard eenvoudig, ze ontneemt aan alle berisping het karakter van hatelijkheid, aan alle straf het kenmerk van wraakzucht, — ze zet

daarentegen door natuurlijkheid op de waarschuwing den stempel van ernst, bezielt de wijze les met de eenvoudige welsprekendheid, die regtstreeks tot het hart gaat, — prent waarschuwing en les diep in het jeugdig hart, door den bijval, dien zij vinden bij het geweten, voor zoo ver het gevoel, bij den waarheidszin, voor zoo verre het verstand betreft. Dat éénzijn van onderwijzer en leerling heeft een onberekenbaren invloed tot vorming van het karakter des kinds voor het leven, dat hem wacht: die sympathie schept een geloof in 's onderwijzers woorden, dat op meer gevorderden leeftijd bergen van zwarigheid en bekommering verzet.

De aanleidingen, om het karakter des kinds in de school te vormen, zijn inderdaad menigvuldig; ze hier op te tellen is ons doel niet. Laten we ons liever bepalen tot het onderzoek, hoe ook hier weêr sommige leervakken tot dit doel kunnen leiden.

*De draad*, mijne Heeren! nog eens opgezocht! — In de school moet wereldkennis worden aangekweekt, en door wereldkennis wijsheid, geluk. Welligt wacht gij met een glimlach, of ik hier ook staathuishoudkunde zal laten volgen. Stelt u gerust! Groote woorden beelden wel eens zeer alledaagsche zaken af. Of is het geen wereldkennis, die gij mededeelt, als gij den leerling der eerste klasse, naar aanleiding van prenten vertelt van koeijen en paarden, van huizen en tuinen, van visschen en jagen, van stad en dorp, van lucht- en waterbewoners, van boomen en bloemen, van landbouw en zeebouw en duizenderlei andere dingen? Verstandsoefeningen noemt gij die gesprekken; ja, maar ze zijn meer. De poëtische kinderziel, die in den beginne zich met ligten kost tevreden stelt, door geïmproviseerde gesprekken met

makker of pop, — die in één oogenblik zangerige doddeldeuntjes, al zijn ze zonder slot of zin, veel spoediger in het geheugen opneemt dan uwe mooije versjes, propen stikvol zedelijke strekking, — die kinderziel verlangt al zachtjes aan naar vaste spijze. Dat de heerlijke vertellingen van *moeder de Gans* en van vreeselijke roovers den knaap en het meisje boven alles dierbaar blijven, dat is buiten kwestie! Maar die verhalen zijn het snoepgoed, de lekkernij; de geest wil ook wat vastere spijze, en daarom doet gij het kind een blik in het rond slaan, haalt den voorhang op, die het tooneel der wereld voor hem verborgen houdt, door ze wereldkennis in bedoelden zin mede te deelen. Dit leervak is onuitputtelijk. In de beide hoogste klassen wordt de stof onder bepaalde rubrieken gebragt, waarvan de voornaamste zijn natuurlijke historie en aardrijkskunde.

Voor de wetenschap is het volstrekt noodzakelijk, dat in de behandeling der natuurlijke historie eene geregelde volgorde streng wordt in het oog gehouden; ook voor de schooljeugd is het goed zulk eene indeeling te volgen, omdat zij door de natuur zelve is aangegeven en eene eerste hulpwetenschap is, om het schrift der natuur te leeren lezen, — om inzage te krijgen in de werkplaats des Scheppers. De handelingen der dieren, op aanbiddelijke wijze bestuurd door het roer der natuurdriften, die hen als met ouderliefde en omzigtigheid sieren, die hun leeren weven en timmeren, die hun veiligheid bezorgen en voedsel leeren verzamelen, — de schoonheid, de rijkdom, de pracht der natuur, — de hand des Heeren, die voorziet, is dit een en ander niet in staat de volle aandacht des kinds op te wekken en te bevredigen? De Hemelen vertellen den lof des

Heeren, — de vlinder, die bloem in het dierenrijk, spreekt van Gods mildheid, die ook het aangename bij het nuttige geeft, — het gevoederde koor in het woud prijst zijne liefde, — zelfs de steenen spreken voor hem, die de taal der schepping heeft leeren lezen. Gelukkig, dat de gelegenheid, om dit lezen te leeren, voor ieder voorhanden is; de eenvoudige voelt zich veel spoediger het harte in dankbaarheid ontgloeijen en smaakt eerder onverdeeld genot, dan de geleerde door zijne meerdere kennis in bewondering wordt gebragt. Die kennis nogtans kan den wijze een genoegen, eene verzadiging van onberispelijken lust geven, welke geen gering deel uitmaakt van het aardsche geluk. Wij onderwijzers nu zijn geroepen de zinnen der jeugd te rigten. Het kan, geloof ik, geen kwaad, als met het ontleedmes de individu's der schepping na te gaan; maar bij de groepering van de schoonheden der natuur valt het ontleedmes uit de handen; en hij moet al heel koel zijn, die in de beschouwing van eene wereld vol zonneschijn, zelfs in onze vlakke dreven, niet een zeker epicurisch genoegen smaakt. Den trek naar genot heeft de Schepper zelf ons ingeplant; hij moet bevredigd worden. Die bevrediging wordt door sommigen, en altoos nog door *te* velen in zinnelijke genietingen, ja in grof zinnelijk vermaak gezocht; dat is een misbruik, een miskennen der bedoeling, — een verijdelen der bestemming, welke God den mensch gaf. De natuur, met al hare schoonheid, geeft den onbedorven mensch, den mensch, zoo als God dien schiep en hem verlangt, eene kalme verademing, een rustig genot, geheel in overeenstemming met de behoefte van het afgesloofde ligchaam en de afgetobde ziel, — wel niet altijd te vervangen

door, maar zeer te vereenigen met de genoegens, die gezelligheid en eene betamelijke verzadiging door zingenot aanbieden, — zich aansluitende aan de reine genietingen, die het leven schenkt in de schatten van smaak, wetenschap en kunst, — maar die een waarschuwend contrast maken met het slijk der zondige uitspattingen, waarin de onreine slaaf van het grove zingenot zich wentelt. Wie de belangen zijner leerlingen wèl ter harte neemt, leere hun den hoed afnemen in den tempel der natuur, leere hun God aanbidden in zijne meest practicale openbaringen. In de school kan er veel gedaan worden aan de opwekking van den lust, om in de natuur rein genot te smaken; niet de gave der veelsprekendheid, maar die der wèlsprekendheid wordt daartoe vereischt. Wie zich het best van treffende, spreukachtige vergelijkingen, juiste schilderingen weet te bedienen, zal het naaste tot het doel komen: de jeugd (vergeef mij, dat ik het herhaal) is poëtisch, maar in den echten zin, — de preektrant is voor volwassenen misschien goed, — voor kinderen is hij niet uitgevonden: hunne zielen zijn niet uit langdradige stof geweven.

Maar wanneer wij aan het groeperen gaan der schoonheden in Gods schepping, en ons daarbij op bepaalde punten plaatsen, komen we reeds op een ander terrein, dat der aardrijkskunde. Zal dit leervak in de lagere school toch dienen om het kind voor te bereiden tot het leven, zoo zal men meer dan de namen van plaatsen, of hoogstens hare ligging, moeten leeren. De kaart moet voor het oog der ziele leven ontvangen door het onderwijs, en ook, de plaatsen moeten niet *van de aarde* worden losgerukt. Voor het oog der leerlingen moet de aanduiding er van hun meer dan de benoeming van

stippen zijn, en de rivieren moeten meer zijn dan lijnen, uitgezet om hen te vangen. „De aarde is vol van de goedheid des Heeren!" — dit thema, gedurig op verschillende wijzen gevariëerd, wordt door eene welbehandelde aardrijkskunde het kind geleerd. Hier zijn het schoone natuurtooneelen, daar is het de aankweeking van een bijzonder zeldzaam of nuttig gewas, elders de vruchtbaarheid van den grond, welke op dat thema terugbrengt. De onderwijzer moet al vertellende met woorden teekenen, en al kan hij het niet, zoo als een DICKENS in zijn *Copperfield* den storm, of in zijn kleine *Dora* de Alpen afschildert, — hij kan het op zijne wijze toch ook, en hij vindt steeds belangstellende, dankbare hoorders. — Maar de aardrijkskunde kan meer voor het leven doen; zij voert den toekomstigen burger de wereld in, breidt zijn gezigtskring uit, vertoont hem het leven der volken, voert hem de groote steden in den vreemde binnen, doet hem de kunstgewrochten van den vroegeren en de trotsche bouwwerken voor handel en nijverheid van onzen tijd kennen; kortom, doet door de indrukken, welke de levendige beschrijvingen des onderwijzers bij hem veroorzaken, op de kaart eene levende en heerlijke wereld verrijzen. Twijfelt gij soms, of het voor het leven nuttig en noodig is, die wereldkennis den kinderen mede te geven op den weg, die hen wacht? „De mensch moet iets hebben, waarop de geesten spelen," gelijk vader CATS zegt. Welnu, geeft den knaap eene wereld in zijne gedachten, — eene wereld, die hem toelacht door haar schoon, door haar nut, door hare bedrijvigheid, — en gij bewijst hem eene weldaad. Die knaap gevoelt in zich den lust, die wereld te kennen, te waarderen, — zijne krachten te meten met die van anderen

te midden van die bedrijvigheid en werkzaamheid. Dien prikkel heeft hij noodig tot scherp onderscheiden, tot zelfstandig denken en handelen. Daar, waar de handen gretig door het werk worden opgeëischt, wekken de omstandigheden genoeg tot werkzaamheid; in ons werelddeel, volgens sommigen zick en oud, waar de concurrentie veelal meer nijpt dan opwekt, de verdienste dikwijls meer wordt miskend dan aangemoedigd, — hier is het dubbel noodig, dat er kracht uitga van iederen individu. Noemt het een luchtkasteel der hope, dat zich de jeugd schept, noemt het eene waterbel, — maar eerbiedigt die hoop, stoot het kaartenhuis harer illusiën niet ineen: *wij* hebben immers *onze* illusiën, en we hebben ze noodig, als het hoofdbestanddeel der geestdrift tot aansporing bij ons werk. Daarom nog eens, verandert den genius der hope niet in een steenen Baäl, die zwijgend offers eischt, zonder te antwoorden op beden of te helpen in nood, — die de bloemen des levens vraagt en niets in de plaats geeft. In eene andere school, die der ondervinding, zullen de jonge menschen spoedig genoeg leeren inzien, dat het licht ook eene schaduwzijde als contrast heeft, — dat in de werkelijke wereld niet alles goud is, wat er blinkt. Alleen, — schetst geene ideale wereld, geene wereld, zoo als ze niet is. Doch daarom behoeft men der jeugd juist niet haarfijn aan te toonen, wat de *slechte* mensch al in Gods goede wereld heeft bedorven en nog voortgaat te bederven; — in dat détailleren ligt meer kwaads dan goeds; het maakt in zekere mate gemeenzaam met de ondeugd, en soms heeft men den jongen mensch zedelijk dood gemaakt, vóór hij ziek was, hoewel tegen den wil des opvoeders, en zoo deze meende, om bestwil. Met de on-

deugd in kennis gebragt in hare kleine bijzonderheden, zal de zonde op lateren leeftijd een minder sterk contrast maken met de goede grondstellingen, die gij hun hebt zoeken in te prenten, — met de waarschuwing tegen verleiding en tegen de eerste schrede op den weg des kwaads.

Doch zoo zijn we al zachtkens aan uit de groote wereld gekomen tot eene wereld in engeren zin: de menschen, en hebben gelegenheid gevonden van de wereldkennis af, — en tot de geschiedenis over te stappen, die daarmede in het naauwste verband staat. Gelijk algemeen bekend is, noemde CICERO de geschiedenis een getuige der tijden. In betrekking tot aardrijkskunde en wereldkennis, zou ik haar de diepte, het perspectief noemen van het geheele tableau. Wat de *kinderen* er in zien? Een groot en ten deele schoon verhaal, dat ze met open ooren aanhooren, als de meester de gave der mededeeling bezit; en heeft de meester die gave, dan weet hij behendig van de geschiedenis nog heel wat anders te maken. De kinderen hebben over het geheel tamelijk veel afkeer van den knaap, die in zijne jeugd zoo drommelsch zoet in zijne boekjes las, nooit eene spat op zijne glimmende laarzen maakte, en nu — 't spreekt van zelf — in lateren tijd een braaf en geleerd man werd. De braafheid wordt den kinderen meestal voorgesteld in afgetrokken begrippen, of, door redeneringen ontleed, zoo het heet, duidelijk gemaakt. Nu komt ter eener zijde de woelige, levenslustige, of wilt gij liever, de wilde natuur van den knaap, — de levendige aard van het meisje in oproer tegen het zoete, stille en dood bedaarde. Wanneer het nu waar is, wat WOLFF en DEKEN den eerwaarden BLANKAART doen

zeggen, „dat wildzangen steenen zijn, waaruit God te zijner tijd ABRAHAM kinderen zal verwekken," — dan moeten we wel ons best doen, om den wilden aard, met behulp der rede door zedelijk overwigt en, zoo noodig, door straf, onder den invloed des tijds te temperen, maar dit zoet-zijn toch vooral niet als *de* deugd bij kinderen voorstellen. Wanneer de zinnelijkheid des kinds hem het mooije versje van JAN LUIKEN:

„Als 't kindje zoet en schik'lijk is,
„En niet en speelt met stoute knapen,"

wanneer ze dat *mooije* versje een *leelijk* versje noemen, stellen we hun dan in 's hemels naam de deugd, voor welke daar eene stem in de kinderlijke consciëntiën spreekt, niet voor onder eene gedaante, die de jeugd niet bemint. De vroomheid des kinds uit zich geheel anders dan die des mans, want, gelijk zoo even gezegd is, *wij* beschouwen de deugd in afgetrokken redeneringen. Nu redeneert elke stand, elke leeftijd op zijne eigene wijze. Vele vrouwen doen het onredelijke, — ze denken niet door, maar draven door; de kinderen redeneren liefst niet, ze *zien* de deugd gaarne in vertellingen, of, kondt ge ze in *prent* voorstellen, *nog* liever. Is het der jeugd dan kwalijk te nemen, dat ze in bedaardheid, in redenerende bedaardheid geen deugd wil zien? Ik houde het er voor, dat de knaap van twaalf jaren DE RUITER zijne mannenvroomheid (door hem niet begrepen) gaarne vergeeft, ter wille van zijne fermiteit, van zijne handelingen, en vooral ter wille zijner kwâjongensstreken.

Wanneer de zake alzoo is, dan behoeven we geen oogenblik te vragen naar de waarde der geschiedenis

als leervak. „Zij kweekt vaderlandschen zin," — is volgens velen de hoofdstelling, die ons bij het nut van dit leervak bepaalt. Zeker! En de jongens van verschillende scholen trekken tegen elkander op in slagorde, en zij worden bezield door een heldenmoed, — waarvoor later geen plaats is, bij onzen tammen volkstoestand, òf het moest zijn, om onstuimige bouwlieden te vormen, tot den arbeid aan den nooit voltooiden vrijmetselaarstempel der politikers-vrijheid. — Neen, niet Witte Corn. de Witte, alias Vechtgraag, is de grootste held der vaderlandsche, niet Simson die der gewijde geschiedenis. En toch, ja, driewerf ja! de geschiedenis moet dienen tot aankweeking van vaderlandschen zin. Wie de geschiedenis van zijn volk niet kent, is een slecht beoordeelaar der behoeften, der belangen en betrekkingen van zijn land, in den tijd waarin hij leeft. De cosmopolitaner moge laag neder zien op den man, die zijn land lief heeft, — de vaderlander, de echte patriot, bemint dat land, om de waarde der opofferingen, der erfenis, der instellingen van het voorgeslacht, dat niet altijd werkte uit eigenbelang, maar ook ten beste van het algemeen, en dat algemeen zag in het volk van eigen stam en eigen grond.

De geschiedenis van een volk kan niet beschreven worden, zonder die van de uitstekendste personen, in die geschiedenis voorkomende, en in die personen ziet men burgerdeugd en — ondeugd als gepersonifieerd. 't Is juist hierom, dat wij de historie van groot belang achten voor de schoolopvoeding. De geschiedenis des vaderlands is als een Walhalla, een Panthéon, waarin de eerbiedwaardigste personen als in eene rij staan geschaard, om te herinneren, wat zij deden voor hun' tijd en voor de

toekomst. De staatsdeugd van edel zelfvertrouwen, — van moed, zoo hoog gestegen, dat zelfs het grootste offer, dat des levens, op het altaar des vaderlands werd gelegd, waar de nood het vorderde, — de deugd van trouw aan het gegeven woord, — van standvastigheid in verzoeking, — van verdraagzaamheid te midden der partijschappen, — van onderdanigheid en gehoorzaamheid aan het wettig gezag, — van liefdadigheid bij algemeene rampen, — van grootmoedigheid bij meerder magt; — doch vult gij zelf de rij der deugden aan, waarde hoorders! en brengt ze door namen tot daden.

Wij stellen der jeugd die braven van ons volk ter navolging voor; maar zorgen we toch, dat wij ze hun niet zóó hoog voorstellen, dat de navolging dwaasheid schijnt. Wie de rij der eerbiedwaarde vaderen vertoont, zoo als de concierge van een museum de daar berustende stukken presenteert, en niet anders, hij zal de nieuwsgierigheid der jeugd bevredigen, — welligt lees- en weetlust opwekken, maar hij zal er geene karakters door vormen. De gewone bezoeker van het museum zegt ligt: „Jongens, 't is mooi; — hoe kunnen menschenhanden het maken!" — en hij geeft daardoor bedektelijk te kennen, dat *zijne* handen het niet zullen namaken. Zóó eerbiedwaardig, zoo onnavolgbaar zijn de vaderen niet geweest, en daarom moet de jeugd tot wakkere werkzaamheid, tot onafhankelijk oordeelen en zelf-handelen worden opgewekt; dit doende kan men karakters vormen. — Bij *'s Gravenhage* is een kerkhof, dat tot opschrift voert: „*Ter navolging!*" Toen ik voor den eersten keer die woorden las, zeide ik tot mij zelven: „Zeer toepasselijk, zeer karakteristiek! Eene nieuwe proeve, om door een enkel indrukwekkend idée den mensch de zekerheid zijner ster-

felijkheid te verkondigen." Maar daarna moest ik vernemen, dat dit opschrift daar geplaatst was tot opwekking van andere gemeenten, om ook hunne begraafplaatsen buiten de kom der gemeente aan te leggen. Zoo kan men mistasten! Ook de aankomeling bij het onderwijzersvak zal welligt zoo nu en dan eens mistasten, en meer bepaald dacht ik daar aan de helden der geschiedenis, der jeugd ter navolging voorgesteld, en de wijze, waarop die voorstelling moet werken, volgens het begrip, dat de kweekeling zich daarvan vormt. Hij kan zoo van idée zijn, dat de toekomstige staatsburger denkt: „Kom aan! laat ik een JAN DE WIT, een POOT, een REMBRANDT, een ROCHUS MEEUWSZOON, een JAN HARING, een LEEGHWATER, een ANNA SCHUURMAN worden. Naderhand inziende, dat dit toch waarlijk niet gaat, begint hij ligt te twijfelen aan het vermogen der geschiedenis om al datgene te bewerken, dat er de pédagogen aan toeschrijven. Hij bedenkt niet, dat de goedkeuring, aan de goede woorden en daden, door de conscientiën der kleine hoorders gegeven, hun karakter vormt, hunne beginselen vestigt, drupje voor drupje en stap voor stap. Al zachtjes aan, schier onmerkbaar, niet bij overrompeling of bij wijze van steeple-chasse-bekeering wordt de goede zin bevestigd en het karakter opgebouwd.

En wat hier geldt ten aanzien van de vorming des karakters, geldt ook ten volle van de bevordering van godsdienstigen zin, — wanneer we althans die twee afzonderlijk willen beschouwen; in de praktijk toch zijn ze onafscheidelijk.

In art. 23 der wet zien velen in dezen tijd een spooksel. Water, zeggen ze, in de eene en vuur in de andere hand. „Het schoolonderwijs wordt, onder het aanleeren

van gepaste en nuttige kundigheden, dienstbaar gemaakt aan de ontwikkeling van de verstandelijke vermogens der kinderen en aan hunne opleiding tot alle maatschappelijke en christelijke deugden.

„De onderwijzer onthoudt zich van iets te leeren, te doen of toe te laten, wat strijdig is met den eerbied, verschuldigd aan de godsdienstige begrippen van andersdenkenden."

Ziedaar water en vuur! We moeten het levende water te drinken geven, doch zoodra daar iemand in zijne begrippen gekwetst wordt, zoo daalt daar de vuurstraal der veroordeeling neder op het hoofd van den schuldige!

De bladen der ultra's hebben dapper hun best gedaan om zwakke gemoederen bevreesd te maken, te beduiden, dat de gemengde scholen heidensche scholen moeten zijn. Ze hebben mildelijk laster rondgespogen, laster ook tegen de wet. Ze hebben bij sommigen hun doel bereikt, — hebben ze de handen in de zakken doen steken en moedeloos doen zeggen: „Indien ik mij zoo spoedig kan vergrijpen, dan bemoei ik mij liever niet met de aankweeking der christelijke deugd." Maar wie zoo spreekt, hij vergrijpt zich al reede aan de wet. De wet zegt: „Het schoolonderwijs *wordt* dienstbaar gemaakt," enz.; — ze stelt het niet facultatief, laat het niet aan ons believen over, gebiedt niet eens, maar zegt eenvoudig, dat het gebeurt: eene wet twijfelt niet aan zich zelve. Het gebeurt, en wie zich zóó bekneld gevoelt, dat hij de wet niet kan gehoorzamen, — hij verlate het onderwijs en kieze een ander beroep.

„Zoo gij den naam Jezus noemt, ergert gij den Jood, — zoo gij Alva's ijver misprijst, kwetst gij den Katholiek, — zoo gij niet van Luther spreekt, benadeelt gij den Pro-

testant," is er gezegd, „en toch, gij moet tot christelijke deugden opleiden."

Om op het een en ander te antwoorden, zij het mij veroorloofd een kleinen omweg te maken. Alle christelijke rigtingen gelooven in dat woord der schrift: „Dat de kennis des Heeren eens de aarde zal bedekken, gelijk de wateren den bodem der zee bedekken;" maar ze schijnen wel te gelooven in den geest van MASSILLON, — verbroedering door toenadering, maar die toenadering steeds van den kant van anderen. Zou die verbroedering geschieden met behoud der stelsels, of zal zij mogelijk worden, nadat stelselzucht niet meer zal zijn het graf der waarheid? zal de *geest* des evangeliums de volkeren moeten doordringen, of de *vormen* der secten hen moeten insluiten? Of deze vraag hier voegt? Zeker. Waar de wet alleen spreekt van christelijke *deugd*, daar kermt de voorstander van het beperkte christendom: „Ze hebben er mijnen Heer uit weg genomen, zoo als MARIA MAGDALENA sprak." De menschen meenen met dien uitroep heel toepasselijk te spreken, en ze doen het inderdaad. De hartstogtelijke, in die oogenblikken verwarde MARIA, vol van liefde tot haren Heer, ze treurde om het gemis van zijn — lijk. De vorm werdt gemist, waarin die krachtige, die zaligende, die heiligende geest zich uitte, — en MARIA treurde om het gemis van dien vorm! Dat doen ook zij, die het bejammeren, dat „de naam JEZUS" niet in de wet staat. *Christelijke deugd* wordt er gelezen. Niet alle deugd is christelijke deugd; niet alle deugden toch hebben den wortel des christendoms ten grondslag. De grondwet in het Koningrijk der Hemelen: „Hebt God lief boven alles en uwe naasten als u zelven," — is alleen het

fondament des christendoms. En al is het waar, dat ook buiten het christendom even treffende voorbeelden van deugdbetrachting gevonden worden, — ja, al was het waar, dat de leer van andere godsdiensten even schoon was, als die des christendoms, dan nog is het waar, dat wij de milde beginselen van zedeleer en staatsinstellingen, van volksbegrippen en moraliteit aan het christendom zijn verschuldigd, en dat trots de pogingen van ultra's om de beste der godsdiensten te doen inkrimpen tot den onbeduidenden omvang hunner begrippen, trots de gruwzame stellingen van hen, die de reine leer der hoogste liefde zochten medepligtig te maken aan de slechte bedoelingen van hunne heerschzucht.

De Jood een hinderpaal tegen de onbekrompene uitvoering der wet. Wij gelooven er niets van. Wat is gemakkelijker, een stelsel in te prenten of „op te leiden tot deugd?" Zegt niet, dat zonder een stelsel zulks onmogelijk is. Zoo Christus al een stelsel had, omvademde het alle menschen door zijne liefderijke grondstellingen, en het hinderde of kwetste niemand of niets — dan de zonde. En die mogen we kwetsen; in onzen ijver, om de zonde te bestrijden, mogen we niemand buiten sluiten, mogen we ons baatzuchtig betoonen tegenover den Israëliet, maar hem van de kracht, welke het christendom den bestrijder des kwaads geeft, gaarne mededeelen. Daarentegen mogen we van den Jood wel leeren, de majesteit des Heeren te bewonderen als die van een magtig Koning. Wij zullen daardoor niet minder worden, terwijl hij er bij wint, wanneer hij God leert kennen als Vader. „Ja, maar de vader is hij in Christus." Goed, zeer goed; laat dit de predikant

en de pastoor leeren. De wet zegt, in vervolg op beide vorige alinea's: „Het geven van onderwijs in de godsdienst wordt overgelaten aan de kerkgenootschappen." En zoo is het juist goed. Klaag maar niet, dat gij te weinig werks hebt, of dat u hulpmiddelen ontvallen, noodig bij de opleiding tot deugd, zoo gij in dien zin zult handelen, of dat gij te veel bogten moet maken om tot het voorgestelde doel te komen. Wilt gij zien, hoe regtstreeks men tot christelijke deugd kan opleiden? Het *onze vader* der protestanten en het *pater noster* der roomschen verschillen niets, en het volmaakte gebed bevat geene enkele bede, die de Jood niet op de lippen kan nemen. Maar kwetsen, ergeren, dat zijn harde woorden; ze spreken van verkeerden ijver, van hatelijkheid, van bedoelingen geheel buiten rigting der christelijke liefde, en zulke bedoelingen worden niet alleen door *de wet* strafbaar geacht: Christus zelf sprak het: wee u! uit, over wie die kleinen kon ergeren, en de wet is dus in dit opzigt bepaald christelijk.

Klagen we ook niet over gebrek aan hulpmiddelen. Of bezitten we niet den geheelen schat der geschiedenis van het oude testament, de heerlijke psalmen, het schoone spreukenboek Salomons en de lessen der wijsheid in het evangelie vervat, en die schat is niet zoo spoedig uitgeput. Hebt gij kinderen van Israëliten ter school, — wel nu, op elken zaturdagmorgen, elken joodschen feestdag, kunt gij spreken over het leven van Jezus, — zoodat de school waarlijk niet heidensch behoeft te wezen. Maar ik spreek alleen van scholen, waar kinderen van Israëliten onderwezen worden, en het getal derzulke is verreweg het geringste; in al de overige kan vrij uit gesproken worden over Jezus Christus, dien de

christenen van alle gezindten verceren als hun hoofd en Heer.

Hoewel de opleiding tot deugd schijnbaar wordt bemoeijelijkt door de strafbepalingen der wet, zal de gemoedelijke, welgezinde onderwijzer bespeuren, dat er zóó veel te leeren valt van algemeene waarde, dat men waarlijk niet in bijzonderheden behoeft af te dalen, die in den regel dan ook weinig toebrengen tot verhooging van het geestesleven. Het „weest volmaakt, gelijk uw Vader in de hemelen volmaakt is," mag tot allen gesproken worden; de opwekking tot vertrouwen op God: „Zijt dan niet bezorgd, want uw hemelsche Vader weet, dat gij al deze dingen behoeft," mag alle menschenkinderen sterken; de aansporing tot hemelschgezindheid: „Zoekt eerst het koningrijk Gods en zijne geregtigheid, en al deze dingen zullen u toegeworpen worden," heeft waarde voor ieder; het „werken om de spijze, die blijft tot in het eeuwige leven" moet het doel zijn van allen; het „werpen van den eersten steen" der veroordeeling is voor allen in tegenspraak met de les: „oordeelt niet;" *ieder* „die zegt, ik heb God lief, en zijnen broeder haat, is een leugenaar," en tot alle kinderen mag de vermaning komen: „Gedenkt uwen Schepper in de dagen uwer jongelingschap."

De maden en motten der kerkheiligheid en het zedelijk egoïsme hebben toch nog niet zóó veel van het christendom der verschillende kerkgenootschappen weggeknaagd, dat de behoefte aan het brood des levens wordt geloochend, en het wantrouwen heeft, Gode zij dank, nog niet dien trap van broederhaat bereikt, die er noodig is, om altijd in het brood vergif te zoeken. Ook de Israëliet kan al de zoo even aangevoerde uit-

spraken der schrift onderschrijven en aanvaardt ze in dank. Dankbaarheid toch kan men den zoon van ABRAHAM niet ontzeggen. De staatsinrigting van *Nederland* heeft geen tweederlei burgerregten en — pligten voor Jood of Christen, maar dit neemt niet weg, dat de Israëliet zijne opneming in dit gastvrije land, in den tijd toen zijne vaderen overal verdreven werden, nog dankbaar herdenkt, en ook in de gelijkstelling in regt en pligt eene weldaad ziet.

Mannen broeders, dat wij dan niet vertragen en ons niet laten verlammen door schijnbaar strenge wetsbepalingen, die alleen den woelzieke, den partijdige dreigen. Doen wij, wat onze hand vindt om te doen, met allen ijver, met alle kracht, bedenkende, dat voor een groot gedeelte de toekomst der jeugd aan onze zorg is toevertrouwd.

In het derde deel mijner rede kan ik zeer kort zijn.

De invloed van het onderwijs op het leven is onze bemoediging bij veel, dat ontmoedigt.

Ja er is veel dat ontmoedigt. De arbeid des onderwijzers verschilt van dien der meeste menschen, die voor hun onderhoud arbeiden. De cijfers kunnen niet vertegenwoordigen de som zijner werkzaamheid, en hoezeer zijn werk kan beoordeeld worden naar dadelijke uitkomsten, is die beoordeeling nog maar ten deele juist en altijd zeer onvolkomen. Niet hij, die de meeste veelweters heeft gevormd, heeft de maatschappij het meest aan zich verpligt; niet hij, die de meest slaafsche gehoorzaamheid van zijne leerlingen vordert en ook ondervindt, vormt de beste karakters voor het leven; niet hij, die het meest tot werkzaamheid noopt en dringt, kan veilig vertrouwen, dat hij zelfhandelende wezens de maatschappij inzendt. Nu zijn het juist de zorgen, welke aangewend worden, om menschen voor

het leven te vormen, die het minst gewaardeerd kunnen worden. De ouders onzer leerlingen zijn spoedig tevreden, wanneer de kinderen die blijken van vordering toonen, welker beoordeeling onder hun vermogen ligt; het schooltoezigt zelfs kan gewoonlijk slechts naar het uiterlijke oordeelen, en meermalen behaalt de man, die voor het oog werkt, en opgelegd mahoniehout in plaats van massief werk levert, den prijs des lofs, terwijl hij, die waarlijk den naam van pédagoog verdient, weinig wordt opgemerkt. Dat is ontmoedigend.

Wie aan den weg timmert heeft veel bekijks, en daar de onderwijzer een van diegenen is, welker arbeid het meest publiek wordt, hoezeer het in het afgeslotene schoolvertrek wordt verrigt, — wiens doen van de daken wordt gepredikt en langs de straten wordt verhandeld, ofschoon het als in de binnenkameren wordt uitgeoefend, — zoo spreekt het wel van zelf, dat hem menig onbekookt en onbedacht oordeel ten deele valt. Het kan niet anders. In geene zaak worden ouders ligter gekrenkt, dan door eene verkeerde, of althans naar hun oordeel verkeerde behandeling hunner kinderen; want raakt men de kinderen, men treft het hart der ouders. Is het wonder, dat men om zijne beste pogingen, om aan de jeugd werkzaamheid, orde, gehoorzaamheid, bescheidenheid, of welke goede eigenschap of deugd ook, in te prenten, op verschillende, soms zeer onheusche wijze wordt beoordeeld en behandeld? Zie, dat is zeer ontmoedigend, omdat het onbillijk is.

De têerheid van het beroep des onderwijzers heeft eene contrôle over ons in het leven geroepen, die soms zeer onaangenaam kan werken, en heel ligt nadeelig is voor het onderwijs. We willen er niet zoo zeer over

klagen, dat tot het schooltoezigt veeltijds mannen geroepen worden, wier werkkring hen niet in de gelegenheid stelde over het onderwijs met de noodige belangstelling te leeren nadenken, — die zich de positie van den Schoolcommissaris moeijelijk anders kunnen voorstellen, dan als van een specie van zedelijk commies der eerste klasse, — die, wel verre van raadslieden der onderwijzers te zijn (of te kunnen zijn), in den waan verkeeren, dat zij volgens hun' eed aan de spits der gemeente staan *tegenover* den onderwijzer, — zie daarover klagen we niet zoo zeer. Maar we beklagen van heeler ziel de gemeenten, waar zulke onhandige dienaren van het algemeene welzijn oorzaak kunnen zijn en meermalen zijn geweest, zoo als we konden constateren, dat de ijver van waarlijk welmeenende mannen bijna planmatig wordt afgekoeld tot de heillooze pligtvervulling van den loondienaar, — dat de ijskoude prozaïsche bedilzucht nadeelig werkt bij den meester, die er toch zijn weinigje poëtische gloed op na hield, om zijn onderwijs te bezielen en er waarde aan te geven voor het leven. Hoe menigmalen is het toch gebeurd, dat de onderwijzer over allerlei beuzelingen scherp werd geïnterpelleerd, dat zijne daden, afgescheiden van de oorzaken, ten strengste werden uitgemeten en zeer uit de hoogte beoordeeld, soms door menschen, die de betrekking als Schoolcommissaris als liefhebberijstukje beschouwen. Dat zoodanige behandeling den onderwijzer ten diepste krenkt in zijne mannenwaarde, en dat ze, ook tegen zijn wil, op hem zelven en zijn ijver terugwerken, — 't is waarlijk geen wonder!

Ook doen de inzigten der Gemeentebesturen den onderwijzer niet zelden klagen over kleingeestigheid en

bekrompenheid, die hem het leven zuur maken. Doch — geen woord meer hiervan! 't Is er heden geen dag naar om een ander het hoofd warm te maken, daar er nog zoo veel rest, dat het hart verwarmt.

De burger, die ons op meewarigen toon mededeelt, dat hij geen onderwijzer zou willen zijn, omdat de leerlingen ons ontloopen, wanneer we juist voldoening van hen krijgen, — hij weet niet, wat hij beuzelt. Gevoelt de werkman, die een fraai bewerkt stuk aflevert, satisfactie, — waarom zou dan de onderwijzer geene tevredenheid mogen smaken, nu ..... maar neen, hij moet veel meer, hij moet juist veel meer zelfvoldoening smaken, als een wel bekwaam en goed gevormd jong mensch de school verlaat. Wanneer er tusschen onderwijzer en leerling de ware betrekking bestaat, dan veroorzaakt de scheiding natuurlijk een onaangenaam gevoel, — want het is niet aangenaam eene plaats op de schoolbank open te zien, vroeger bezet door een knaap of een meisje, die ons door gehechtheid, door wezenlijke liefde en aanhankelijkheid verblijdde, wiens vorderingen in kennis en kunstvaardigheden de trots der school was, — althans de trots van den ietwat ijdelen meester. — Maar zoo wij ook bij het *stuk*, bij het *uur* werkten, onze *arbeid* zou ijdel zijn, en *die* ijdelheid is erger. Het besef alleen, dat wij een groot werk arbeiden, — dat ons werk op een wissel gelijkt, die over tien à vijftien jaar, door te vervallen, tot zijne volle waarde komt, — dat wij de grenzen van den invloed onzer werkzaamheid zelfs niet binnen die van het aardsche leven mogen beperken, — dit sterkt ons, dit maakt het mogelijk, om over menschelijke miskenning en kleingeestigheid de schouders op te trekken. Het besef, dat wij voor het

leven werken, doet ons het worstelen tegen kinderlijke gebreken, zwakheden en onvolkomenheid, het werken aan de zedelijke verbetering der jeugd, niet als een lastpost beschouwen, maar als het gewigtigste deel van onzen arbeid, en zoo wèl doende, zonder om te zien, zullen we welligt tot onze bevreemding bemerken, dat de gezindheid jegens ons ten goede verandert, waar die vroeger niet goed was, — dat ons werk wordt gewaardeerd, juist, omdat we maar stil voortwerken, — dankbaar jegens de gemeente, die ons goed bezoldigt, maar niet werkende *om* des loons wille, — dankbaar voor de ondersteuning onzer pogingen, zonder den dank des publieks en de hulp der autoriteiten te *eischen*, en daarnaar de mate van onzen ijver te bepalen. Al stil voortwerkende, het genoegen *in*, niet na den arbeid zoekende, de belooning *in*, niet na het werk zoekende en ook vindende, vormt de onderwijzer menschen. De bekwaamheid, de welvaart, de braafheid van voormalige leerlingen gaan hem ter harte, verkwikken hem; 't is hem goed te zien, dat hij menschen heeft gevormd met daden in de vuisten; de blijken van liefde en dank, die hij nu en dan van voormalige leerlingen ondervindt, zijn bloemen op zijn weg gestrooid; die blijken van toegenegenheid vervullen de ziel met blijdschap en zachte, liefelijke aandoening, — met zaligheid, met vurigen dank jegens den Allerhoogste, die zulke natuurlijke gevolgen aan zulk een moeijelijk beroep verbond. De grootste bankier, wiens schatten ondernemingen en instellingen van den meest omvattenden aard in het leven roepen, kan die genoegens niet in gelijke mate smaken; die aardsche zaligheid smaken wij. En of wij eenmaal ook tot ons zullen hooren zeggen: „Wel, gij trouwe dienstknecht,

gaat in in de vreugde uws Heeren!" — God weet het; maar het is ook tot onze kennis gebragt, dat de arbeider zijn loon niet zal missen.

---

## Methode en Tucht.

### BOUWSTOF VOOR STIJLOEFENING.

(*Vervolg van bladz.* 185).

### V.

Voor elk leervak behoort de methode allereerst *het aanvangspunt* van het onderwijs te bepalen. Zij vindt dit in het bekende van het naastbij zijnde, dat door den leerling als eenheid wordt opgenomen (1). Heeft zij daarbij de keus tusschen het bijzondere en meer algemeene, dan stelt zij, voor het elementair onderwijs, in verreweg de meeste gevallen, het eerste boven het laatste (2).

### VI.

Na het aanvangspunt voor ieder leervak bepaald te hebben, moet de methode aanwijzen, hoe de leerling het best zoo ver gebragt wordt, dat hij, op het aangeleerde voortbouwende, zijn eigen onderwijzer worden kan. Men noemt dit *den leerweg* of *den leergang*, die, hoe ook naar de bijzondere opvatting van den onderwijzer geregeld, of naar den leeftijd, de vermogens en de behoefte van den levensstand der leerlingen gewijzigd, steeds de be-

(1) Zie Brugsma, *Kort Overzigt van de opvoeding door het onderwijs in de lagere scholen*, zesde druk, bladz. 40.

(2) Zie hetzelfde werk, bladz. 51 en 52, 245—249.

stemming van het leervak moet eerbiedigen, en zich door eene geleidelijke opeenvolging van de enkele deelen, in hun onderling verband, als schakels van een zelfde keten voorgesteld, moet kenmerken (1).

## VII.

De methode strekt zich mede uit tot de mededeeling van de leerstof, en bepaalt dus ook, welke *leervorm* voor ieder bijzonder geval de meest eigenaardige is. Met het oog op de toestanden, waarin de leerling zich bij het onderwijs bevindt, onderscheidt men zeer gepast drie hoofdleervormen:

1°. *de mededeelende*, waarbij de onderwijzer voordraagt, voorleest of aanwijst; de leerling slechts aanhoort en opneemt;

2°. *de terugvorderende*, waarbij de leerling door nazeggen, nadoen of door antwoorden teruggeeft, wat de onderwijzer hem heeft voorgezegd, voorgedaan of op eenige andere wijs meêgedeeld;

3°. *de ontwikkelende*, waarbij de leerling, onder de leiding van den onderwijzer, leert zoeken en vinden, wat hem onbekend bleef (2).

## VIII.

Naar de wijs, waarop de ontwikkelende leervorm wordt toegepast, is die òf *katechetisch* òf *heuretisch*.

De katechetisch ontwikkelende leervorm tracht door een reeks van welgeordende en goed zamenhangende vra-

(1) Zie Dr. J. J. de Gelder, *Wetenschappelijke grondbeginselen der Paedagogie*, eerste stuk, blz. 119—136; *Methode en Tucht*, blz. 31 en 32.

(2) Zie Dr. J. J. de Gelder, *Methode en Tucht*, bladz. 32 en volgg.

gen een duidelijk inzigt te geven in hetgeen behandeld wordt, hetzij dat men, van het reeds bekende uitgaande, trapswijs opklimt tot hetgeen men gevonden wil hebben; of dat men, omgekeerd, hetgeen men wil doen kennen, opgeeft en in zijn bestanddeelen laat ontbinden, om die bestanddeelen eerst op zich zelf, daarna in hun onderling verband, aan de zelfswerkzaamheid van den leerling ter beschouwing aan te bieden.

De heuretisch ontwikkelende leervorm leidt den leerling slechts door eenige wenken, geenszins door een reeks van welgeordende en goed zamenhangende vragen; zij noodzaakt hem dus, zoo niet geheel, dan toch grootendeels, door eigen werkzaamheid te zoeken, wat men hem wil doen kennen (1).

## IX.

Van alle leervormen is de ontwikkelende voor den leerling van de meeste waarde, omdat die boven alle andere door een zelfstandig aanleeren en eigen maken der leerstof, hem eigenlijk geeft, waarop hij kan voortbouwen, en tevens hem oefent in het vinden van het pad, dat tot kennis leidt; kortweg, — omdat die leervorm alleen hem tot zijn eigen onderwijzer vormt (2). De heuretisch ontwikkelende wint het daarin nog van de katechetisch ontwikkelende (3); deze echter, zoo toegepast, dat men van het bekende tot het onbekende trapswijs opklimt, is bij uitnemendheid geschikt om het wezen en verband der christelijke en maatschappelijke deugden

(1) Zie Dr. J. J. de Gelder, *Methode en Tucht*, bladz. 41—45.
(2) Zie hetzelfde geschrift, bladz. 41.
(3) Zie hetzelfde geschrift, bladz. 44.

te leeren kennen. De katechetisch ontwikkelende leervorm, hoe ook gebezigd, geeft den onderwijzer zelf niet slechts gereede aanleiding om zijn kennis te vermeerderen, maar ook om zich krachtig te oefenen in de kunst van onderwijzen (1).

## X.

Bij geen enkel leervak laat zich een zelfde leervorm uitsluitend bezigen; ook zijn alle leervormen niet evenzeer geschikt voor de verschillende trappen van de ontwikkeling der leerlingen. Juist hierin openbaart zich de ervarenheid en takt van den onderwijzer, dat hij in alle voorkomende gevallen den meest doeltreffenden leervorm weet te kiezen (2), en dien door levendigheid, warmte, ernst en liefderijkheid weet te bezielen (3).

(1) Zie Dr. J. J. DE GELDER, *Methode en Tucht*, blz. 42.

(2) Zie hetzelfde geschrift, bladz. 34—46, 53 en volgg.

(3) Over deze eigenschappen, waarin zich een goede *leertoon* vooral openbaart, zie men BRUGSMA's *Kort Overzigt*, bladz. 67—71.

# SCHOOLNIEUWS.

*Benoeming van den Heer* Dr. J. Bosscha, Jr., *tot Schoolopziener in het derde schooldistrict der provincie* Zuidholland.

Op de voordragt van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft Zijne Majesteit, bij besluit van den 21 April 1860, nº. 60, te rekenen van 1 Mei e. k., tot Schoolopziener in het derde schooldistrict van *Zuidholland* benoemd den Heer Dr. J. Bosscha, Jr., te *Leiden*.

---

*Benoeming van den Heer* H. Q. Janssen *tot Schoolopziener in het vijfde schooldistrict der provincie* Zeeland.

Op de voordragt van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft Zijne Majesteit, bij besluit van den 7 April 1860, nº. 60, te rekenen van den 15 dier maand, tot Schoolopziener in het vijfde schooldistrict van *Zeeland* benoemd den Heer H. Q. Janssen, te *St. Anna ter Muiden*.

---

## PENSIOENEN

*door den Koning, krachtens de wet van* 13 *Augustus* 1857 (Staatsblad n°. 103), *verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen.*

(*Vervolg van de opgave op blz.* 286.)

Bij Kon. besl. van den 3 April 1860, n°. 76, is pensioen verleend,

aan J. JANSSEN, gewezen hoofdonderwijzer te *Groot-Linden*, gemeente *Linden*, ten bedrage van *f* 195;

aan J. CLOOSTERMAN, zich schrijvende J. KLOOSTERMAN Senior, gewezen hoofdonderwijzer te *Wijchen*, *f* 416;

aan S. D. SCHOUTEN, gewezen hoofdonderwijzer te *Ondewater*, *f* 417;

Bij Kon. besl. van den 3 April 1860, n°. 78, is ingetrokken het pensioen van *f* 415 's jaars, bij Kon. besl. van den 11 Augustus 1859, n°. 63, verleend aan H. W. VAN RENNES, gewezen hoofdonderwijzer van *Renkum*, en is aan denzelfden een pensioen van *f* 521 's jaars toegekend.

---

## NORMAALLESSEN.

### ZUIDHOLLAND.

De opening der normaallessen te *'s Gravenhage* heeft den 14 April j. l. plaats gehad in tegenwoordigheid van de kweekelingen, de hoofdonderwijzers, de plaatselijke schoolcommissie, den Schoolopziener in het eerste district en afgevaardigden uit het collegie van Burgemeester en Wethouders. De Voorzitter der plaatselijke schoolcommissie

Mr. F. DE GREVE, herinnerde aan de lotgevallen der stedelijke inrigting tot opleiding der kweekelingen aan de Openbare scholen, welke thans, na een veertigjarig bestaan, zou vervangen worden door de normaallessen. Daarna hield de Schoolopziener eene toespraak tot de kweekelingen en de hoofdonderwijzers tot opening der nieuwe instelling, daarbij wijzende op de verdiensten der schoolcommissie en van het Plaatselijk Bestuur omtrent de thans opgehevene inrigting, en de nieuwe aan hunne verdere zorg aanbevelende.

Het onderwijs aan de kweekelingen zal gegeven worden door de hoofdonderwijzers aan de Openbare scholen; alleen voor dat in het teekenen en in gymnastiek zullen speciale onderwijzers worden aangesteld. Twee van hen maken, als raadgevende leden, een deel uit der Commissie van bestuur, die is zamengesteld uit den Schoolopziener in het eerste district en twee leden van de Plaatselijke Schoolcommissie.

---

## NOORDHOLLAND.

Ten gevolge van de benoeming van den hulponderwijzer P. UURBANUS, te *Helder*, tot hoofdonderwijzer in die gemeente, is in zijne plaats, tot hulp van den hoofdonderwijzer der normaallessen, voor zooverre de praktische opleiding en het toezigt op de kweekelingen betreft, door den Inspecteur aangewezen de hulponderwijzer T. MOOIJ, wien deswege eene toelage van *f* 50 's jaars is toegekend. De hoofdonderwijzer P. UURBANUS zal echter voortgaan met het vroeger aan hem opgedragen

theoretische onderwijs aan de kweekelingen der normaallessen te geven.

Te *Amsterdam* is de hulponderwijzer J. Dirksz, die was aangewezen om den hoofdonderwijzer der Stadstusschenschool E. bij de opleiding der kweekelingen behulpzaam te zijn, benoemd tot hoofdonderwijzer aan eene der Stads-armenscholen. In zijne plaats is tot hulp van den hoofdonderwijzer bij de normaallessen door den Inspecteur aangewezen de hulponderwijzer J. D. Ukkerman, onder genot eener toelage van *f* 50 's jaars.

---

ZEELAND.

De kweekeling J. H. J. van Ast, die onder genot eener toelage van *f* 30 bij de normaallessen te *Middelburg* was geplaatst, is op zijn verzoek met den 1 Maart j. l. ontslagen. In zijne plaats is door den Inspecteur als kweekeling aangewezen J. P. van Kamer.

Bij de Oefenschool te *Zierikzee* worden volgens de ontvangene berigten opgeleid zeven kweekelingen uit de gemeente *Zierikzee*, één uit *Dreischor*, één uit *Haamstede* en één uit *Oosterland*; bovendien worden de lessen bijgewoond door een hulponderwijzer uit *Zierikzee*.

Bij de Oefenschool te *Goes* wordt het onderwijs bijgewoond door drie kweekelingen uit *Goes*, twee uit *'s Heerenhoek* en één uit elke der gemeenten *Baarland*, *Kapelle*, *Kloetinge*, *Ovezande* en *Wolphaartsdijk*.

Bij de Oefenschool te *Tholen* genieten onderwijs vier kweekelingen uit *Tholen*, drie uit *St. Annaland*, één uit *Oud-Vosmeer*, één uit *Scherpenisse* en één uit *St. Maartensdijk*.

---

LIMBURG.

Bij Kon. besl. van den 18 April 1860, n°. 120, is besloten, in afwachting van de geheele regeling der normaallessen voor zoo verre de provincie *Limburg* aangaat, zoodanige lessen te verbinden aan de Rijks lagere school te *Maastricht*. De vroeger door den hoofdonderwijzer dier school, TH. ROELAND, gegeven cursus ter opleiding van onderwijzers is met het einde van de maand Maart 1860 opgeheven, om door de nieuwe inrigting vervangen te worden. Door den Minister van Binnenlandsche Zaken is, krachtens magtiging des Konings, bij beschikking van den 20 April 1860, n°. 154, 5de afd., tot hoofdonderwijzer der normaallessen te *Maastricht* benoemd de bovengemelde hoofdonderwijzer TH. ROELAND, wien deswege eene jaarlijksche toelage van *f* 400 is toegekend. Aan het hulppersoneel der Rijks lagere school is, zoowel met het oog op de behoeften der normaallessen als op die der school zelve, eenige uitbreiding gegeven; bovendien is aan den reeds sedert eenigen tijd bij die school werkzaam zijnde onderwijzer G. J. MASSET eene jaarlijksche toelage van *f* 125 verleend voor het door hem aan de kweekelingen te geven onderwijs. Voorts is een gedeelte van dat onderwijs opgedragen aan den Heer E. H. C. SCHAEFER, Leeraar bij het Athenaeum te *Maastricht*, onder genot eener toelage van *f* 200 's jaars.

Bij de normaallessen te *Maastricht* zullen kunnen geplaatst worden tien jongelieden uit de provincie *Limburg*, onder genot eener jaarlijksche toelage van *f* 200 voor kost en inwoning binnen *Maastricht*, benevens zes jongelieden uit de gemeente *Maastricht*, onder genot eener toelage van *f* 50 's jaars.

# SCHOOLBERIGTEN.

***April* 1860.**

## *NOORDBRABANT.*

**I Distr. Dr. *C. R. Hermans*,** te *'s Hertogenbosch.*

'S HERTOGENBOSCH. De Openbare Nederduitsche en Fransche school voor jongens vacant. *Mei* 1859.

ORTHEN, gemeente *'s Hertogenbosch.* De Openbare school vacant. *Dec.* 1858.

**III Distr. *H. E. Verschoor*,** te *Sleeuwijk.*

OUDHEUSDEN. De Openbare school vacant. *Febr.* 1860.

**IV Distr. *J. Dijkhoff*,** te *Lithoijen.*

DIEDEN. De Openbare school vacant. *Oct.* 1859.

**VI Distr. Dr. *J. A. W. Boerkamp*,** te *Grave.*

LOOSBROEK, gemeente *Dinther.* De Openbare school vacant. *Nov.* 1859.

**VIII Distr. Mr. *G. J. A. Smitz*,** te *Eindhoven.*

ACHT, gemeente *Woensel.* De Openbare school vacant. *Febr.* 1860.

**XI Distr. *A. van der Poest Clement*,** te *Zevenbergen.*

DINTELOORD. Eene hulponderwijzersplaats vacant. *Nov.* 1859.

**XII Distr. Mr. *J. J. Loke*,** te *Breda.*

GEERTRUIDENBERG. Eene gesubsidiëerde Bijzondere school voor meisjes vacant. *Maart* 1860.

'S GRAVEMOER. De Openbare school vacant. *Maart* 1860.

VRIJHOEVEN CAPELLE. De Openbare school vacant. *Maart* 1860.

## *GELDERLAND.*

**II Distr. Dr. *F. C. B. van Bleeck van Rijsewijk*,** te *Harderwijk*.

KOOTWIJK, gemeente *Barneveld*. De Raad dezer gemeente heeft uit het hem voorgedragen drietal, bestaande uit J. DEN BURGER, waarnemend onderwijzer alhier, J. H. DE GRAAFF, hulponderwijzer te *Maurik* en W. GELDERBLOM, waarnemend onderwijzer te *Beemte*, gemeente *Apeldoorn*, tot onderwijzer der Openbare school benoemd JACOBUS DEN BURGER, bezitter van den derden rang, die zijne betrekking reeds heeft aanvaard.

**III Distr. *J. Goedhart*,** te *Epe*.

BEEMTE, gemeente *Apeldoorn*. De Openbare school vacant. *Maart* 1860.

**IV Distr. *L. A. F. H.* Baron *van Heeckeren*,** te *Zutphen*.

VERWOLDE, gemeente *Laren*. De Openbare school vacant. *Maart* 1860.

**V Distr. Dr. *L. Lasonder*,** te *Groenlo*.

BREDEVOORT, gemeente *Aalten*. Van hier is vergeten te melden, dat door Mejufvrouw C. VAN HOPBERGEN in het vorige jaar eene Bijzondere school is opgerigt met inachtneming der voorschriften van art. 37 der wet op het lager onderwijs.

NEEDE. Met 1 Januarij 1860 heeft de onderwijzer der Bijzondere school alhier, A. BERKHOF, zijne school opgeheven.

VARSSEVELD, gemeente *Wisch*. De Openbare school vacant. *Nov.* 1859.

**VI Distr. *C. A. L.* Baron *van Hugenpoth tot Aerdt*,** te *'s Heerenberg.*

DOESBORGH. De Openbare Stads-Nederduitsche school vacant. *Junij* 1859.

GAANDEREN, gemeente *Ambt Doetinchem.* De Openbare school vacant. *Febr.* 1859.

**VIII Distr. Mr. *W. van de Poll*,** te *Tiel.*

CULEMBORG. Het vergelijkend examen tot benoeming van eenen hoofdonderwijzer der nieuw opgerigte Openbare burgerschool, werd op den 17 Maart j. l. afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door den Heer D. VAN DEN BERG, hoofdonderwijzer te *Tiel.* Van de negen sollicitanten, die zich hadden aangemeld, waren er zes verschenen, die naar de door hen behaalde punten in deze volgorde op de voordragt werden geplaatst: L. LAAN, hulponderwijzer te *Gorssel*, J. VAN EFVEREN, hoofdonderwijzer der Stads Burger- en Armenschool te *Culemborg*, J. D. R. MOLL, hoofdonderwijzer der Openbare school te *Bathmen*, N. KOUWENBERG, hulponderwijzer te *Boven-Hardinxveld*, A. C. DIRKEN, hulponderwijzer te *Delft*, en A. A. C. CROMJONGH, hulponderwijzer te *Wijk bij Duurstede.*

In zijne vergadering van 27 Maart j. l. heeft de Gemeenteraad L. LAAN tot hoofdonderwijzer benoemd, die 1 Mei zijne betrekking zal aanvaarden.

ERICHEM, gemeente *Buren.* Slechts één van de zes sollicitanten, die zich voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school hadden aangemeld, was verschenen voor het vergelijkend examen, dat in de school te *Buren* door den Schoolopziener, bijgestaan door den Heer D. VAN DEN BERG, hoofdonderwijzer te *Tiel*, op 7 April j. l. werd gehouden; te weten, de hulponderwijzer P. H. DONCK, die van 1 Januarij 1859 af gedurende de ongesteldheid van den eervol ontslagen hoofdonderwijzer R. VAN SOELEN, de school heeft waargenomen.

Na gedaan onderzoek werd hij door Burgemeester en Wethouders, in overleg met den Schoolopziener, als hoofdonderwijzer aan den Raad der gemeente *Buren* voorgedragen, die hem in zijne vergadering van den 10 April j. l. als zoodanig heeft benoemd.

HAAFTEN. Op den 11 Februarij j. l. had het vergelijkend examen plaats voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school. Het werd afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door den hoofdonderwijzer te *Tiel*, D. VAN DEN BERG. Van de zeven sollicitanten namen vier aan het examen deel, welke naar de door hen behaalde punten in de volgende orde op de voordragt zijn geplaatst: J. VAN DEN BERG, hulponderwijzer te *Utrecht;* L. LAAN, hulponderwijzer te *Gorssel;* P. H. DONCK, hulponderwijzer te *Erichem* en D. M. P. HAGE, hoofdonderwijzer der Bijzondere school te *Bergharen*.

De Gemeenteraad benoemde tot hoofdonderwijzer JACOB VAN DEN BERG.

**IX Distr. *G. J. Kolfschoten*, te *Wamel*.**

KERK-DRIEL, gemeente *Driel*. Nadat de Raad dezer gemeente tot hoofdonderwijzer in de Openbare school alhier benoemd had L. G. P. VAN IERLAND, hoofdonderwijzer eener Bijzondere school te *'s Hertogenbosch*, doch deze voor de benoeming bedankt had, is de Raad terstond tot eene nieuwe keuze overgegaan en heeft in zijne vergadering van den 14 Maart j. l. tot hoofdonderwijzer aangesteld J. VAN SAMBEEK, hulponderwijzer te *Druten*, die bovenaan op de voordragt was geplaatst.

LEEUWEN, gemeente *Wamel*. Bij besluit van den Raad dezer gemeente dd. 14 Maart j. l., is aan den algemeen geachten onderwijzer S. K. VAN VALKENBURG, op zijn verzoek, tegen 1 Julij e. k. behoudens aanspraak op pensioen, eervol ontslag verleend als hoofdonderwijzer aan de Openbare school te *Leeuwen*, onder dankbetuiging voor het vele en belangrijke goede, in gemelde betrekking, gedurende zijnen 43jarigen diensttijd aan de gemeente bewezen.

Omtrent de vervulling der vacature wachte men nadere berigten.

**X Distr. Dr. *J. J. Kreenen*,** te *Nijmegen.*

NIFTRIK, gemeente *Wijchen.* Op den 29 Maart j. l. overleed de onderwijzer der Openbare school, HENDRIK ARTS VAN WEZEL, na een langdurig en smartelijk lijden. Het gemeentebestuur heeft bij de regeling aan den onderwijzer dezer school, met toepassing van art. 20 der wet, een inkomen van *f* 325 met vrije woning en tuin toegelegd. In afwachting van de goedkeuring dier regeling worden dus sollicitanten, bezittende minstens den hulponderwijzers- of derden rang, uitgenoodigd, om zich, vóór den 1 Junij e. k., met overlegging der vereischte stukken, vrachtvrij aan te melden bij den Burgemeester der gemeente.

WIJCHEN. Op den 10 April j. l. had het examen plaats ter vervulling van de vacature, ontstaan door het eervol ontslag, aan J. KLOOSTERMAN, Sr., op zijn verzoek verleend, en ingegaan met 1 Januarij 1860. Van twee sollicitanten, die zich aangemeld hadden, is slechts een opgekomen, WILLEM DIDERIK VAN LIESHOUT, hoofdonderwijzer eener Bijzondere school alhier, bezittende den tweeden rang met toelating voor Fransch, Hoogduitsch en Engelsch. Daar deze bij het examen in de vakken *a*—*i* van art. 1 der wet zeer voldoende bewijzen van bekwaamheid gaf, is hij door Burgemeester en Wethouders in overleg met den Districts-Schoolopziener aan den Gemeenteraad ter benoeming voorgedragen.

## *ZUIDHOLLAND.*

**I Distr. Jhr. Mr. *J. de Witte van Citters,*** te *'s Gravenhage.*

'S GRAVENHAGE. De nieuw opgerigte Burgerschool tegen verhoogd schoolgeld vacant. *Jan.* 1860.

**IV Distr. Mr. *J. C. de Sain*,** te *Leiden.*

AARLANDERVEEN. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Jan.* 1860.

BOSKOOP. Op den 20 Maart j. l. heeft het vergelijkend examen plaats gehad voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school. Het examen werd afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door den hoofdonderwijzer der Openbare school te *Oudshoorn*, A. SEGERS. Van de zeven sollicitanten hebben vier aan het examen deelgenomen, welke naar de door hen behaalde punten op de voordragt zijn geplaatst. W. F. L. VAN EWIJK, J. H. VAN MILL, S. H. F. VAN DER NOORDAA, C. DOUW SNIJDER, onderwijzers te *Leiden*, *Delft*, *Zwijndrecht*, *Goes*.

In zijne vergadering van den 28 Maart heeft de Gemeenteraad tot hoofdonderwijzer benoemd C. DOUW SNIJDER voornoemd, welke zijne betrekking met 1 Junij zal aanvaarden.

HAZERSWOUDE. Aan eene der Openbare scholen eene hulponderwijzersplaats vacant. *Febr.* 1860.

OUDEWATER. Aangezien voor de betrekking van hoofdonderwijzer aan de Openbare school zich geene sollicitanten hebben aangeboden, die aan de vereischten, vervat in de oproeping, geplaatst in de *N. Bijdragen* van *Febr.* j. l., voldeden, worden hoofdonderwijzers, tevens bezittende de bevoegdheid onderwijs te geven in eene of meerdere levende talen of in de wiskunde, uitgenoodigd zich, vóór den 20 Mei a. s., aan te melden bij den Burgemeester der gemeente.

De voordeelen, aan deze betrekking verbonden, zijn een vast jaarlijksch inkomen van *f* 800, een vijfde gedeelte der ontvangen wordende schoolgelden, vrije woning met tuin.

PAPEKOP. Sollicitanten naar de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school worden uitgenoodigd zich, vóór den 20 Mei a. s., met vrachtvrije brieven en onder overlegging der vereischte stukken, te wenden tot den Burgemeester der gemeente.

De voordeelen, aan deze betrekking verbonden, zijn eene jaarwedde van *f* 400 en vrije woning.

WOERDEN. De Openbare school vacant. *Oct.* 1859.

ZEVENHOVEN. Sollicitanten naar de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school worden uitgenoodigd zich, vóór den 20 Mei a. s., met vrachtvrije brieven en onder overlegging der vereischte stukken, te wenden tot den Burgemeester der gemeente.

De voordeelen, aan deze betrekking verbonden, zijn een jaarlijksch inkomen van *f* 550, vrije woning en tuin.

**V Distr. Dr. *A. A. Deenik*,** te *Rotterdam.*

ROTTERDAM. Zeven scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Febr.* 1860.

ROTTERDAM. Eene Burgerschool vacant. *Aug.* 1859.

ROTTERDAM. De betrekking van hoofdonderwijzeres bij eene der bewaarscholen vacant. *Nov.* 1858.

**VI Distr. *S. Gille Heringa*,** te *Schiedam.*

BARENDRECHT. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Jan.* 1860.

POORTUGAAL. Door den Raad dezer gemeente is, uit het vroeger gevormde viertal, HERMANNUS SONNE, dusverre hulponderwijzer te *Rotterdam*, tot hoofdonderwijzer der Openbare school benoemd.

SCHIEDAM. Eene der Openbare armenscholen vacant. *Jan.* 1860.

**VII Distr. Dr. *A. L. Gastmann*,** te *Gouda.*

GOUDA. Aan de Openbare school voor jonge juffrouwen eene plaats van hulponderwijzeres vacant. *Oct.* 1859.

GOUDA. Aan de Openbare armenschool twee hulponderwijzersplaatsen vacant. *Jan.* 1860.

GOUDA. Aan de Openbare burgerschool eene hulponderwijzersplaats vacant. *Dec.* 1859.

**VIII Distr. *A. Vogelsang*,** te *Heinenoord.*

MIJL, gemeente *Dubbeldam.* De Openbare school vacant. *Jan.* 1860.

NIEUWENDIJK, gemeente *Zuid Beijerland.* De Openbare school vacant. *Jan.* 1860.

ZWIJNDRECHT. Drie sollicitanten waren bij het vergelijkend examen naar de Openbare school tegenwoordig: S. H. F. VAN DER NOORDAA, L. M. VAN VEEN en H. BLOMMENDAAL.

Het drietal, den Raad aangeboden, bestond uit: H. BLOMMENDAAL, waarnemend onderwijzer te *Nieuwendijk;* L. M. VAN VEEN, hulponderwijzer te *Rotterdam* en S. H. F. VAN DER NOORDAA, hoofdonderwijzer der Bijzondere school te *Zwijndrecht* met 35, 29 en 19 punten.

Daaruit werd door den Gemeenteraad L. M. VAN VEEN gekozen, die met 1 Mei e.k. zal in functie treden.

De Schoolopziener werd bijgestaan door den hoofdonderwijzer A. T. MEIJER, te *Puttershoek.*

## *NOORDHOLLAND.*

### Distr. I—IV. *Amsterdam.*

AMSTERDAM. Aan de Stads-armen- en Stadstusschenscholen eene hulponderwijzersplaats vacant. *Febr.* 1860.

### IV Distr. Mr. *M. Schoonveld, P. Jzn.,* te *Amsterdam.*

'S GRAVELAND. Eene tweede hulponderwijzersplaats aan de Openbare school vacant. *Febr.* 1860.

HILVERSUM. Eene hulponderwijzersplaats vacant. *Julij* 1859.

NAARDEN. Eene kostschool vacant. *Dec.* 1859.

NAARDEN. Eene hulponderwijzersplaats aan de Openbare school vacant. *Dec.* 1859.

### VI Distr. *M. Luijnes,* te *Alkmaar.*

ALKMAAR. Eene hulponderwijzersplaats aan de Stadsarmenschool vacant. *Febr.* 1860.

EGMOND AAN ZEE. Twee hulponderwijzersplaatsen aan de Openbare school vacant. *Dec.* 1859.

EGMOND-BINNEN. De Openbare school vacant. *Maart* 1860.

HET WOUD, gemeente *Bergen*. De Openbare school vacant. *Julij* 1858.

**VII Distr. *P. J. Heijning*, te *Willemsoord*, gemeente *Helder*.**

BURGERBRUG, gemeente *Zijpe*. Eene hulponderwijzersplaats vacant. *Sept.* 1859.

HELDER. De Bijzondere gesubsidiëerde school voor jonge jufvrouwen vacant. *Maart* 1860.

HYPOLITUSHOEF, gemeente *Wieringen*. Eene hulponderwijzersplaats aan de Openbare school vacant. *Junij* 1859.

OUDE SLUIS, gemeente *Zijpe*. Eene hulponderwijzersplaats vacant. *Sept.* 1859.

PETTEN. Op den 7 April j. l. had alhier het vergelijkend examen plaats voor de betrekking van hoofdonderwijzer, hetwelk geschiedde door den Schoolopziener, bijgestaan door H. DAARNHOUWER, hoofdonderwijzer aan eene der Openbare scholen aan *den Helder*. De drie aspiranten, die zich hadden aangemeld, waren opgekomen, van welke de voordragt na het examen is opgemaakt in deze volgorde: K. VIS, waarnemend hoofdonderwijzer te *Schellingwoude*, met 38 punten; D. DE WIT, hulponderwijzer in de gemeente *Zijpe* met 32, en J. VAN DE WAL, in gelijke betrekking te *Warmenhuizen*, met 29 punten.

Bij besluit van den Gemeenteraad van den 12 April is tot hoofdonderwijzer benoemd K. VIS, die met 1 Mei zijne betrekking zal moeten aanvaarden.

ZIJPE. Bij besluit van den 10 April j. l. zijn door den Gemeenteraad de jaarwedden voor hulponderwijzers, vastgesteld op *f* 300, tot op *f* 350 's jaars verhoogd.

**VIII Distr. *C. Gerdenier*, te *Medemblik*.**

ANDIJK. Den 13 Maart j. l. werd alhier het vergelijkend examen gehouden voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school. Daaraan werd

door een zestal sollicitanten deelgenomen. Dadelijk na den afloop van het examen is door Burgemeester en Wethouders, in overleg met den Districts-Schoolopziener, een drietal naar rang van verkregen punten opgemaakt, bestaande uit: K. Kooiman, hoofdonderwijzer te *Hoog- en Laag-Zwaagdijk*, J. P. Balk, hulponderwijzer te *Enkhuizen* en P. Peetoom, hoofdonderwijzer te *St. Maartensbrug*.

De eerstgenoemde is daaruit door den Gemeenteraad, bij besluit van den 20 Maart j. l., tot hoofdonderwijzer benoemd.

GROOTEBROEK. Eene hulponderwijzersplaats aan de Openbare school vacant. *Nov.* 1859.

HAUWERT, gemeente *Nibbixwoud*. De Openbare school vacant. *Febr.* 1860.

HOOG- en LAAG-ZWAAGDIJK. Ten gevolge van de benoeming van K. Kooiman tot hoofdonderwijzer te *Andijk*, zal die betrekking aan de Openbare school alhier openvallen.

De daaraan verbondene inkomsten, die tot heden op een som van *f* 560 's jaars werden berekend, zullen, indien de door den Gemeenteraad vastgestelde regeling de goedkeuring van het hooger bestuur mag erlangen, van 1 Januarij 1861 af bestaan in eene vaste jaarwedde van *f* 700, behalve vrije woning en tuin.

Sollicitanten worden uitgenoodigd de bij de wet gevorderde stukken uiterlijk vóór den 20 Mei e. k. vrachtvrij aan het Gemeentebestuur in te zenden.

Dag en plaats van het vergelijkend examen zullen den sollicitanten, wier stukken in orde bevonden zijn, nader worden opgegeven.

SPANBROEK. De Openbare school vacant. *Febr.* 1860.

**X Distr. Mr. J. G. A. Faber**, te *Hoorn*.

OOSTGRAFTDIJK, gemeente *Graft*. De Openbare school vacant. *Maart* 1860.

**XI Distr. R. Oldeman**, te *Krommenie*.

BUIKSLOOT. De Openbare school vacant. *Maart* 1860.

**XII Distr. Dr. *J. Roos*, te *Zaandam.***

HEEMSKERK. Den 4 April j. l. had het vergelijkend examen plaats voor de vervulling der Openbare school. De vier opgekomene sollicitanten werden volgens den uitslag van het examen aan den Gemeenteraad ter keuze aangeboden: K. BOORSMA, H. APPEL, P. VAN DER PLOEG, A. A. C. CROMJONGH, waaruit door den Raad is benoemd P. VAN DER PLOEG, die waarschijnlijk met 1 Mei zijne betrekking als hoofdonderwijzer te *Heemskerk* zal aanvaarden.

ZAANDAM. De school op den Zuiddijk vacant. *Maart* 1856.

## *ZEELAND.*

**I Distr. Dr. *H. Polman Kruseman*, te *Middelburg.***

GAPINGE, gemeente *Vrouwepolder*, c. a. De Openbare school vacant. *Jan.* 1860.

MIDDELBURG. De nieuw opgerigte Openbare school voor gewoon lager onderwijs ten behoeve van onvermogenden vacant. *Jan.* 1860.

**II Distr. Dr. *P. J. Andreae*, te *Zierikzee.***

ZIERIKZEE. Eene eerste hulponderwijzersplaats aan de Stads armenschool vacant. *Febr.* 1860.

**III Distr. Mr. *C. J. Pické*, te *Tholen.***

SCHAKERLOO, gemeente *Tholen*. De Openbare bij- en winterschool vacant. *Aug.* 1857.

**VI Distr. Mr. *F. van Deinse*, te *Hulst.***

HULST. De eerste Stadsschool vacant. *Dec.* 1856.

## *UTRECHT.*

**I Distr. Mr. *W. J. van Hoijtema*, te *Utrecht.***

UTRECHT. Aan de Openbare scholen worden ten spoedigste gevraagd drie hulponderwijzers, tegen eene bezoldiging van *f* 400 's jaars.

Burgemeester en Wethouders roepen allen op, die

genegen mogten zijn, om daarvoor in aanmerking te komen, om hunne verzoekschriften met de noodige getuigschriften en bewijzen van bekwaamheid vrachtvrij in te zenden ter Secretarie dezer gemeente.

**III Distr. Mr. *A. N. J. van de Poll*,**
te *Amersfoort*.

BAARN. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Nov.* 1859.

**IV Distr. Dr. *G. Leignes Bakhoven*,**
te *Utrecht*.

OVER LANGBROEK, gemeente *Langbroek*. Ter vervulling van de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school, opengevallen door het eervol ontslag van H. Lens, noodigen Burgemeester en Wethouders dezer gemeente sollicitanten uit om zich, met vrachtvrije brieven en onder overlegging der bij de wet vereischte stukken, vóór den 15 Mei aanstaande, bij het Gemeentebestuur aan te melden.

De voordeelen, aan die betrekking, zijn, onder in te wachten goedkeuring van HH. Gedeputeerde Staten, behalve vrije woning en tuin, eene jaarwedde van *f* 400.

Dag en plaats van het vergelijkend examen zullen aan de sollicitanten nader bekend gemaakt worden.

Indien de benoemde de vereischte geschiktheid bezit, bestaat er zeer veel vooruitzigt, dat hem, onder goedkeuring van HH. Gedeputeerde Staten, de betrekking van koster en voorlezer in de Hervormde gemeente van *Overlangbroek* zal opgedragen worden. De voordeelen, aan die betrekking verbonden, bedragen ongeveer *f* 40.

WIJK BIJ DUURSTEDE. Burgemeester en Wethouders roepen sollicitanten op naar de betrekking van hulponderwijzer aan de school voor lager en meer uitgebreid lager onderwijs.

Buiten de gewone verpleging is aan die betrekking een tractement van *f* 400 verbonden.

Belanghebbenden worden verzocht ten spoedigste hunne bewijsstukken vrachtvrij in te zenden aan den Burgemeester der gemeente.

## *FRIESLAND.*

**I Distr. Mr. *C. Sleeswijk Vening*,** te *Leeuwarden.*

HUIZUM, gemeente *Leeuwarderadeel.* De Openbare school vacant. *Maart* 1860.

LEEUWARDEN. De Openbare school vacant. *Maart* 1860.

OUDEBILDTZIJL, gemeente *Bildt.* De Openbare school vacant. *Maart* 1860.

**II Distr. Dr. *C. J. de Lussanet de la Sablonière*,** te *Harlingen.*

BOLSWARD. Door het eervol ontslag aan den hoofdonderwijzer H. W. GERMERAAD, op zijn verzoek verleend, wordt met den 1 Julij 1860 de Openbare armenschool vacant.

Aan deze betrekking is door den Gemeenteraad, onder nadere goedkeuring van HH. Gedeputeerde Staten, verbonden eene jaarwedde van *f* 1000 benevens vrije woning, en, bij gebreke van dit laatste, eene schadeloosstelling wegens huishuur van *f* 150 in het jaar.

Sollicitanten, die verlangen naar deze betrekking mede te dingen, worden uitgenoodigd, zich, met vrachtvrije toezending der vereischte stukken, vóór of op den 16 Mei e. k., bij den Burgemeester dezer gemeente aan te melden.

Dag en plaats van het vergelijkend examen zullen aan de sollicitanten nader worden bekend gemaakt.

**III Distr. Mr. *J. J. Holman*,** te *Kollum.*

BORNWERD, gemeente *Westdongeradeel.* De Openbare school vacant. *Febr.* 1859.

HIJAURE, gemeente *Westdongeradeel.* De Openbare school vacant. *Nov.* 1856.

HOLLUM, gemeente *Ameland.* Eene hulponderwijzersplaats vacant. *Oct.* 1859.

TERNAARD, gemeente *Westdongeradeel.* Eene hulponderwijzersplaats vacant. *Febr.* 1860.

WETZENS, gemeente *Oostdongeradeel.* De Openbare school vacant. *Oct.* 1859.

**IV Distr. Mr. J. H. Beucker Andreae**, te *Leeuwarden.*

KOLLUM, gemeente *Kollumerland* en *Nieuw-Kruisland.* De Openbare school vacant. *Julij* 1859.

**V Distr. Mr. J. I. Scholborgh Simon**, te *Heerenveen.*

GERSLOOT, gemeente *Aengwirden.* De Openbare school vacant. *Jan.* 1860.

**VI Distr. Jhr. Mr. F. H. van Beyma thoe Kingma**, te *Heerenveen.*

HEERENVEEN, gemeente *Schoterland.* De betrekking van bewaarschoolhouderes vacant. *Sept.* 1859.

MAKKINGA, gemeente *Ooststellingwerf.* De Openbare school vacant. *Febr.* 1860.

**VII Distr. M. L. van de Woestijne Voerman**, te *Joure.*

WIJCKEL, gemeente *Gaasterland.* De Openbare school vacant. *Febr.* 1860.

**VIII Distr. Mr. H. U. Huguenin**, te *Sneek.*

HEEG, gemeente *Wijmbritseradeel.* De Openbare school vacant. *Jan.* 1860.

NIJLAND, gemeente *Wijmbritseradeel.* De Openbare school vacant. *Jan.* 1860.

WORKUM. De Openbare school vacant. *Julij* 1859.

**IX Distr. Mr. K. Banga**, te *Harlingen.*

MANTGUM, gemeente *Baarderadeel.* Ten gevolge van den dood van den verdienstelijken onderwijzer PETRUS IJMTES GREIJDANUS, den 24 Maart j. l. in den ouderdom van 64 jaren overleden, is de Openbare school vacant geworden.

WINSUM, gemeente *Baarderadeel.* Bij besluit van den Raad dezer gemeente van den 7 April j. l., is met algemeene stemmen tot onderwijzer der Openbare school benoemd FOPPE CORNELIS ANDRIESSE, onderwijzer te *Huins*, door welke benoeming de school te *Huins* vacant is geworden.

## OVERIJSSEL.

**I Distr. Mr. *H. E. C. van Kerckhoff*,** te *Zwolle.*

HASSELTERDIJK, gemeente *Zwollerkerspel.* De Openbare school vacant. *Maart* 1860.

**II Distr. Mr. *J. C. Bijsterbos*,** te *Kampen.*

WANNEPERVEEN. De Openbare school vacant. *Febr.* 1860.

**III Distr. Dr. *D. Bierens de Haan*,** te *Deventer.*

HAARLE, gemeente *Hellendoorn.* Door den Raad dezer gemeente is VICTOR VAN DEN BOOGAARDT benoemd tot hoofdonderwijzer der Openbare school.

HELLENDOORN. Eene hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1860.

HOLTEN. Eene hulponderwijzersplaats aan de Openbare school vacant. *Nov.* 1858.

WESEPE, gemeente *Olst.* Den 24 Maart j. l. werd het vergelijkend examen gehouden voor de onderwijzersbetrekking in deze buurtschap. Van de 19 sollicitanten waren er 18 opgekomen, en deze werkten eerst schriftelijk van 8½ tot 2 ure: schoonschrift, vijf rekenkundige voorstellen, een opstel ter verbetering, eene taal- en redekundige ontleding, eene paedagogische vraag, een voorstel van vormleer en het schetsen eener kaart. Na het gebruik van eenige ververschingen werd het mondeling examen ten 3½ ure begonnen door den Schoolopziener, bijgestaan door den hoofdonderwijzer W. TEN ENTEL, Jr., uit *Deventer*, en werd daarmede ten 7 ure een einde gemaakt.

Daarop werd door Burgemeester en Wethouders, in overleg met den Schoolopziener, voorloopig mondeling de voordragt vastgesteld, als volgt: J. G. KOBUS, van *Deventer*, met 42 punten; P. LOKMAN, van *Deventer*, met 40; J. W. ANKERSMIT, uit *Huissen*, en G. J. CORNEGOOR, uit *Meppel*, ieder met 39; P. J. MOLL, uit *Putten*, met 36 punten. Behalve het Gemeentebestuur en de leden der Plaatselijke Schoolcommissie woonde een vrij talrijk publiek het examen bij.

**IV Distr. *T. de Voogt*,** te *Oldenzaal.*

GOOR. Eene hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1860.

**V Distr. Mr. *B. G. ten Pol*,** te *Almelo.*

AGELO, gemeente *Denekamp.* De Openbare school vacant. *Sept.* 1858.

LOSSER. Eene hulponderwijzersplaats aan de school der wijk *Lutte* vacant. *April* 1859.

TUBBERGEN. Na gehouden vergelijkend examen is op den 4 April j. l. benoemd tot onderwijzer te *Albergen* D. VAN KOERSVELD; te *Fleringen* J. LEEMKUIL; te *Langeveen* H. ELSEBROEK, en te *Vasse* en *Mander* W. J. J. A. BARENDTSZEN.

Die onderwijzers hebben hunne betrekking reeds aanvaard.

## *GRONINGEN.*

**II Distr. *C. Römelingh*,** te *Oldekerk.*

LUTJEGAST, gemeente *Grootegast.* Op het alhier den 4 April j. l. gehouden vergelijkend examen voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school zijn 9 van de 14 sollicitanten, die zich aangegeven hadden, opgekomen. Het naar aanleiding van dat examen opgemaakt zestal bestond uit de volgende hulponderwijzers, die de meeste goede punten bekomen hadden: T. DOLFSMA, met 72; J. VAN DER MEER en J. OLTHOFF, ieder met 70; H. K. SIKKEMA, met 67; J. DIJKEN, met 66, en J. WOLTHUIS, met 64 punten.

De Gemeenteraad heeft den volgenden dag uit dit zestal tot hoofdonderwijzer alhier verkozen T. DOLFSMA.

PIETERZIJL, gemeente *Grijpskerk.* Door het overlijden, ten gevolge van een noodlottig toeval, van den hoofdonderwijzer J. LEUTSCHER, is de Openbare school vacant.

In de tijdelijke waarneming is voorzien door de benoeming van J. OLTHOFF, hulponderwijzer te *Usquert.*

De voordeelen, aan deze school verbonden enz., zullen later worden bekend gemaakt.

**III Distr. Dr. *P. Hofstede de Groot*,** te *Groningen.*

HOUWERZIJL, gemeente *Ulrum.* De Openbare school vacant. *Maart* 1860.

**VI Distr. Dr. W. Gleuns**, te *Groningen*.

WESTERLEE, gemeente *Scheemda*. Den 4 April j. l. werd hier het vergelijkend examen gehouden voor de door het overlijden van den onderwijzer E. H. Bosch vacante Openbare school. Van 23 sollicitanten, die zich hadden aangemeld, waren 15 opgekomen. Naar aanleiding van het examen werd er een zestal opgemaakt, waarop de volgende onderwijzers geplaatst werden, die bij de beoordeeling de meeste goedkeuringsmerken hadden verworven: N. Woldhuis, hulponderwijzer te *Beerta*, met 82; H. van Braam, hulponderwijzer te *Finsterwold*, met 75; J. Bremer, hoofdonderwijzer te *Mussel*, met 72; P. Kruize, hoofdonderwijzer te *Munnekezijl*, met 71; E. Muntinga, hulponderwijzer te *Nieuwe Pekela*, met 70, en J. B. Kuiper, waarnemend hoofdonderwijzer te *Winschoten*, met 69 goede merken.

Uit dit zestal is door den Gemeenteraad, met eenparige stemmen, gekozen Nicolaas Woldhuis, die met 1 Mei aanstaande zijne betrekking zal aanvaarden.

## DRENTHE.

**I Distr. Mr. F. B. Coninck Liefsting**, te *Assen*.

ANNEN, gemeente *Anlo*. De onderwijzer Egge Boerma, eerst sedert 1 October 1859 in betrekking, is den 24 Februarij j. l. overleden.

Het tegenwoordig inkomen is in alles *f* 200 buiten de avondschool; met 1861 wordt het *f* 350.

Onmiddellijk na het overlijden van Boerma, ten einde de schoolvervulling te bespoedigen, is door het Gemeentebestuur eene oproeping in de nieuwsbladen gezet, door welke de mededingers werden uitgenoodigd zich aan te geven tot het vergelijkend examen, te gelijk met dat voor *Annerveen* te houden, voor hetwelk de aangifte op den 15 Maart was bepaald. Door onvoorziene beletsels, heeft het examen nog niet plaats gehad, zoo min voor *Annerveen* als *Annen*.

ANNERVEEN, gemeente *Anlo*. De Openbare school vacant. *Febr.* 1860.

KLOOSTERVEEN, gemeente *Assen*. De Openbare school vacant. *Febr.* 1860.

**II Distr. Mr. C. L. Kniphorst**, te *Gieten*.

KLOOSTERVEEN, gemeente *Smilde*. De Openbare school vacant. *Maart* 1860.

LANGELO, gemeente *Norg*. Tot het vergelijkend examen voor deze buurtschool, is maar één sollicitant opgekomen, SEGER SWARTSENBERG, met acte van den derden rang, sedert eenigen tijd waarnemend onderwijzer der school. Na den afloop van het onderzoek is hij, den 27 Maart, door den Gemeenteraad benoemd.

LIEVEREN, gemeente *Rhoden*. De Openbare school vacant. *Aug.* 1859.

SPIER, gemeente *Beilen*. In weerwil der oproepingen, was deze school onvervuld sedert April 1859. Te gelijk met de bekendmaking van het vergelijkend examen voor *Wijster* is de oproeping herhaald. Na den afloop van het examen voor die school, heeft zich voor *Spier* één der mededingers aangeboden, DIRK ZUIDHOF, met acte van den tweeden rang, tot hiertoe onderwijzer te *Kantens*, die dan ook is benoemd.

Eenig verschil, aanvankelijk, van zienswijze tusschen het Gemeentebestuur en het Schooltoezigt, maakte het noodwendig, de inzending van dit berigt te vertragen.

**III Distr. Mr. J. D. Dibbits**, te *Borger*.

VALTHERVEEN, gemeente *Odoorn*. De Openbare school vacant. *Dec.* 1858.

**IV Distr. J. van der Veen Az.**, te *Hoogeveen*.

HOLLANDSCHE VELD, gemeente *Hoogeveen*. De Openbare school vacant. *Febr.* 1860.

OUD SCHOONEBEEK, gemeente *Dalen*. De Openbare school vacant. *Maart* 1860.

**V Distr. Dr. P. Hofstede Crull**, te *Meppel*.

ZUIDWOLDE. De Openbare school vacant. *Febr.* 1860.

## LIMBURG.

**II Distr. Dr. F. van de Ven**, te *Bunde*.

LIMMEL, gemeente *Meerssen*. De Openbare school vacant. *Maart* 1851.

**IV Distr. Jhr. Mr. *E. W. A. Kerens de Wolfrath*,** te *Maastricht.*

BORN. De Openbare school vacant. *Junij* 1859.

**V Distr. Mr. *A. J. J. H. Thissen*,** te *Roermond.*

HORN. De Openbare school vacant. *Jan.* 1860.

**VI Distr. *L. F. H. Beerenbroek*,** te *Roermond.*

HUNSEL. Sollicitanten voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school worden andermaal opgeroepen om zich, vóór den 25 Mei aanstaande, met overlegging der bij de wet gevorderde stukken, tot den Burgemeester te wenden.

De voordeelen, aan deze betrekking verbonden, zijn, behalve vrije woning en tuin: 1°. eene gemeente-jaarwedde van *f* 75; 2°. eene Rijkstoelage van *f* 75, en 3°. de schoolgelden, geraamd op *f* 60 in het jaar. De inkomsten zullen, te beginnen met 1 Januarij 1861, op *f* 400 worden gebragt.

**VII Distr. Dr. *J. P. H. van de Loo*,** te *Venlo.*

BAARLO, gemeente *Maasbree.* De Openbare school vacant. *Febr.* 1860.

MAASBREE. De Openbare school vacant. *Febr.* 1860.

---

## BERIGT.

GELDERLAND.

*Eerste schooldistrict.*

De algemeene vergadering der leden van het fonds voor weduwen en weezen van onderwijzers in *Gelderland* zal plaats hebben op Zaturdag, den 19 Mei 1860, des middags ten twaalf uur, in een der localen van het Natuurkundig Genootschap tot *Nut en Vergenoegen*, te *Arnhem.*

*Namens de Commissie van beheer,*
(*get.*) B. BLOKHUIS,
*Secretaris.*

---

# INHOUD.

BOEKBEOORDEELINGEN.

*Aan den Schrijver der beoordeeling van de Hollandsche uitgave van* GANOT, *voorkomende in de* N. Bijdr. *van de maand Februarij j. l.* . . . . . Bl. 325

Dr. H. BERGHAUS, *Wat men van de aarde weet en hoe men tot de kennis daarvan is gekomen* . . . — 328

*Beknopte verhalen uit de Bijbelsche Geschiedenis. Een leesboekje voor de lagere scholen.* . . . . . — 337

*Panthéon Classique. — Waarschuwing aan onderwijzers, die de werkjes van het Panthéon Classique in hunne school gebruiken* . . . . . — 342

MENGELWERK.

*De school en het leven* . . . . . — 347

*Methode en Tucht* . . . . . — 390

SCHOOLNIEUWS.

*Benoeming van den Heer* Dr. J. BOSSCHA, Jr., *tot Schoolopziener in het derde schooldistrict der provincie* Zuidholland . . . . . — 394

*Benoeming van den Heer* H. Q. JANSSEN *tot Schoolopziener in het vijfde schooldistrict der provincie* Zeeland. — 394

*Pensioenen door den Koning, krachtens de wet van* 13 *Augustus* 1857 (Staatsblad n°. 103), *verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen* . . . . . — 395

NORMAALLESSEN. Zuidholland . . . . . — 395

„ Noordholland. . . . . — 396

„ Zeeland . . . . . — 397

„ Limburg . . . . . — 398

SCHOOLBERIGTEN *van April* 1860 . . . — 399